Přítomnost

ROČNÍK II. V PRAZE 26. února 1925. ČÍSLO 7.

Politika

Malé boje, větší krise.

Události v české komunistické straně postupují velmi logicky. Jejich východiskem jest loňský pátý sjezd komunistické internacionály v Moskvě, kde Zinověv, toužící po prvním místě, řízně vedenou řečnickou ofensivou zatlačil Trockého a Radka a úplně ovládl pole. Poněvadž boj o moc zřídka se vede nezastřeně a obyčejně věší na svá ramena pláštík ideovosti (vidíme, že i pan senátor Prášek ve svém boji proti Švehlovi postrkuje před sebou několik menších ideí), potřeboval i Zinověv nějaké vhodné heslo, jímž by mohl ostřelovati posici svých odpůrců. Užil hesla o bolševisaci komunistické internacionály. Zvítěziv v ruské komunistické straně, potřeboval zvítěziti i v celé internacionále, v jejíchž některých sekcích tušil přívržence Trockého. Tak zejména v sekci německé a československé. Němečtí oportunisté, kteří přišli do Moskvy, zatíženi jsouce nezdarem, s nímž se v Sasku potkala dělnická vláda a sice pro »pravé úchylky«, jak bylo řečeno, byli vyřízeni hned na sjezdu. Odklizení českých váhavců bylo ponecháno domácí diskussi o bolševisaci strany, která byla uspořádána ve velkém rozsahu na podzim. Zinověv neopomenul dáti levici pro tuto diskussi několik tipů. »Mám dojem,« pravil, »že české straně nedostává se stálého, pravidelného vypiatého revolučního vedení«. Hned se našla v československé straně řada lidí, která odhalila v sobě týž dojem a která se domnívala, že na základě tohoto dojmu se hodí k tomu, aby převzala komando ve straně. Vše, co žije, je naplněno vůlí k moci, a zejména pan Haken jest jí naplněn. Jakmile se mu poštěstilo zvěděti s určitostí, co si Moskva přeje, byl ihned pln rozhodnosti. Podařilo se mu získati jistou proslulost tím, že zatkl v parlamentu československou vlajku do zátky láhve s benzinem, a měl to štěstí, že československé úřady byly dosti neprozřetelné a pohnavše jej před soud, učinily z něho hrdinu. Můžeme očekávati, že všude tam, kde se počne mluviti o oportunismu, bude brzy proneseno jméno dra Šmerala. Také Zinověv na moskevském sjezdu upřel na něho zrak a poctil ho zvláštní přednáškou. Šmeral je těžký muž a nedá se strčiti do kapsy jako kapesník. Jeho zásluhy o českou komunistickou stranu jsou nepopíratelné. Proto i Zinověv v dialogu s ním zachovával určitou míru uctivosti. Jedním okem se mračil, druhým usmíval. Jednak otcovsky káral Šmerala, jednak mu skládal poklony. Celkem opěvoval Zinověv Šmerala jako Lohengrin labuť: děkujeme ti, že jsi nás donesl až sem a že jsi utvořil tak velkou stranu. Pak ovšem přišlo něco, co Lohengrin labuti neříkal: ale teď už jsme jednou tady, a nesouhlasíš-li s námi v některých věcech, které pokládáme za důležité, můžeš odejíti do ústraní a učiniti místo lidem, kteří mají více morku v kostech. V podzimní diskussi o bolševisaci strany provedla levice za účinné podpory Moskvy zatlačení Šmerala, který se jaksi uchýlil do anonymity. Už do diskusse bylo ho skoro nutno tahat. Šmeralova politická kariéra vůbec poněkud připomíná ponornou řeku: chvílemi jaksi zmizí do podzemí a vyčkává. Rozhodně to není politik, který by chtěl lámati věci přes koleno.

Po tichém Šmeralově pádu byl disciplinovanou a čilou levicí, která přispěním Moskvy byla posazena do sedla, zvolen za vůdce strany pan poslanec Haken, uznaně jedna z nejprázdnějších hlav v komunistickém hnutí. Zdá se, že i vedení internacionály si ho nevalně váží. Ale Moskva je závistivá jako Olymp a nemá ráda vůdce příliš významné: přeje si, aby massy byly oddány internacionále, nikoliv domácím vůdcům. Moskva potřebovala v čele české strany osobnost méně ježatou a samostatnou, než je Šmeral. Pan Haken je hladký jako úhoř a nemá hrany, které by bylo nutno ubrousit. Odosobnit se mu nečiní potíží, a ze všech cností, jimiž se vyznamenává, nejlépe ho kvalifikuje schopnost přijmouti mínění přítomného moskevského kursu dokonale za své. Tento muž byl zvolen, aby nastolil ve straně nový kurs. Nyní zbývalo jen očekávat okamžik, kdy Haken pokusí se dokázat, že je něco jiného než staré vedení, a že důvěra moskevských vůdců v jeho osobu je oprávněna. Kdo zná představy Moskvy o revolučním boji (není to nic tajného, je to veřejně obsaženo v protokolech všech komunistických sjezdů), mohl si na prstech vypočítati, že Haken je nucen dříve či později se pokusiti o nějaký větší kraval, a že zkusí přírodu vytáhnouti do výše jako vzpírající se kozu.

Ten den přišel onoho známého únorového úterka, kdy se na Václavském náměstí střílelo a po čtyřech letech zase poprvé tekla v Praze krev. Ony živly v komunistické straně, které nerozumí umělému dělání revoluce tak dobře jako pan Haken, octly se přirozeně tím okamžikem v otevřené opposici. Došlo k vystoupení Bubníka a Warmbrunna ze strany, k brněnskému odboji, ke krisi, jejíž velikost se teprve ukáže. Ale v každém případě krise je větší než byl boj na Václavském náměstí, který ji vyvolal. Nelze zatím spolehlivě předvídati další vývoj. Možná, že Moskva se pustí na hořkou cestu ústupků. Zdá se však, že organisační a ideová síla internacionály je ještě příliš veliká, než aby mohla býti úplně rozdrcena domácím odbojem. Jen tolik je jisto, že krise bude tím větší, čím houževnatěji bude stát vedení strany na představě revoluce v nerevoluční situaci. My zde pokusíme se pouze o analysu poměrů v komunistické straně.

Komunistický tisk držel se po událostech na Václavském náměstí přirozeně své staré taktiky a vylíčil věci tak, že demonstrující dělníci byli napadeni krvelačnou policií. Zejména paní Majerová v »Rudém právu« vyznamenala se tím, že naturalistickým perem vylíčila podlé sadisty mezi pražskými policisty, kteří, nemajíce patrně jiný přístup k pohlavnímu požitku, ukájeli se, bijíce obušky do žen a dívek. Paní Majerová je zřejmě spisovatelka, která, vystavena neustálému vlivu křečovitého komunistického ovzduší, je opouštěna rozvahou a vážností. »Rudé právo« bylo postaveno před úkol dvojí povahy, který je těžko vyříditi jednotným způsobem: musilo jednak vylíčiti sprostoty, jimž je v demokratickém řádu vystaven nic netušící prole-

tář, aby rozplamenilo jeho hněv, na druhé straně však musilo oslaviti útočnou vůli mass, aby pozdvihlo jejich hrdost. Zhostilo se toho úkolu tím jemným způsobem, že vylíčilo dělnický průvod sice jako velmi bojovný a útočný, při tom však velmi pokojný a mírumilovný. Podle jeho vylíčení byly události na Václavském náměstí jednak mohutný útok proti kapitalistickému řádu, jednak přepadení komunistů policií. Takový popis jest ovšem úkol tak těžký a tak delikátní, jako popsati lesknoucí se pleš, porostlou dlouhými a hustými vlasy.

Známe-li poněkud revoluční theorii, která slavila vítězství na posledním sjezdu komunistické internacionály a na jejímž základu byla přeorganisována i československá strana, můžeme ovšem lehce odhadnouti, že v úmyslu nového komunistického vedení bylo svésti na Václavském náměstí první z t. zv. dílčích bojů, které prý udržují proletariát při energii a svěží revoluční náladě. Staré vedení bylo odsunuto právě proto, že nepořádalo takové dílčí boje, a levice se zalíbila moskevskému ústředí právě ochotou k nim. Je to táž theorie, jakou mívali rakouští generálové, kteří soudili, že duch vojska je nejhůře podlamován nečinností a že je lépe čas od času prováděti nějakou zbytečnou akci, což udrží energii v dobrém stavu, než zůstati v nečinnosti v zákopech pouze z toho důvodu, že vlastně není co podnikat. Tato theorie byla už zaplacena v poslední válce mnohou krví. Moskevští jsou dobří vojáci a blíže rakouským generálům, než by se zdálo. Už třetí sjezd komunistické internacionály přijal thesi, že »komunistické strany se mohou vyvíjeti pouze v boji«. »Je třeba s žerty přestati,« pravil na posledním sjezdu Zinověv. Mínil tím, že je třeba přestati s jakýmkoliv druhem umírněnosti. A Freimuth, muž jeho srdce v německé komunistické straně, který přišel v stejnou dobu ke cti, kdy »oportunista« Brandler, dosavadní vůdce, k haně, řekl ve smyslu slov mistrových:

»Je pravda, že naše boje jsou provázeny krveprolitím, ale budeme nuceni prolévati krev do té doby, dokud nedobudeme moci.«

Přečteme-li si debatu o bolševisaci československé strany, vidíme, kterak starému vedení bylo jako jedna z hlavních věcí vytýkáno, že odmítal vésti proletariát do dílčích bojů, tohoto rušného koutku komunistické theorie. Levice v diskusi mínila posměšně, že za starého vedení »tichá a slušná processí kráčela ulicemi pražskými«. »Proletářská revoluce nepřichází, ta se organisuje i v nerevoluční situaci«, zahřměli zástupci levice do duše starému výkonnému výboru, a delegát Moskvy, pan Manuilský, uznal, že to jsou muži, kteří dobře dovedou zodpověděti každou otázku, jež jest jim položena.

»Bolševickou stranou budeme pouze tehdy, až proletáři v Československu projdou názorným poučením a v plamenech revolučního boje spálí a odhodí všechny pozůstatky staré sociálně demokratické školy,«

pravil jiný zástupce oné levice, která před čtrnácti dny byla na Václavském náměstí přepadena sadistickými policajty.

»Hlásíme se o slovo, abychom řekli, že celá dosavadní politika strany ve své formě a jednání nebyla ničím jiným, než politikou váhavosti, liknavosti, naprosté revoluční neujasněnosti, politikou porážky,«

pravila dále levice, chápající se moci pod dozorem Moskvy, na adresu starého vedení, a pravila dále na touž adresu:

»My máme vůli a snahu prováděti vážně usnesení V. kongresu. Nesmíte státi v cestě revolučně proletářským živlům, sice až na základě závodních buněk vyrosteme a zmohutníme, vás, nebudete-li vyjadřovati a sledovati správnou třídní linii, hodíme přes palubu a vytvoříme si potřebné vůdce ze sebe.«

Což se také stalo. Jeden z komunistických intelektuálů, p. dr. Görlich, kterého jeho intelekt hrnal až na komunistickou levici a jenž jednou v debatě o tom, co kdo bude dělat první den po revoluci, projevil ochotu ihned převzíti organisaci zdravotní služby (v téže debatě pravil p. dr. Růžek, že by se rád staral o zásobování), napsal velmi jasně proti Šmeralovi, že za nejdůležitější usnesení 5. sjezdu pokládá, že »nestačí jen zachytit massy, nýbrž je nutno je vésti do revolučních dílčích bojů.«

Fakt, že levice ujala se vlády ve straně s programem dílčích bojů, je tedy velmi jasný. Poněvadž však politika je živel falešný, činí se pokus, aby dílčí boj, který byl dávno v programu, se proměnil v útok bojechtivých policajtů.

Podstatou dnešní krise v komunistické straně je ta okolnost, že této straně až dosud bylo dovoleno býti komunistickou, aniž by musila zatím vyzkoušeti na vlastním těle, co Moskva komunismem míní. Massy českých proletářů byly získány na program umírněný, a Moskva dlouho svolovala, aby se zatím nemluvilo o posledních cílech a methodách hnutí. Bylo možno od první chvíle předpovídati, že nastane krise, až Moskva bude státi na tom, aby československá strana složila zkoušku na moskevský komunismus. Dalo se očekávati, že dílčí boj vyvolá celkovou krisi, neboť dílčí boj není otázka dílčí, nýbrž celková. Je to otázka po pravé podstatě českého komunismu. —*fp*—

H. Boczkowski:

Vše je nám dovoleno.

— Ve jménu dosažení našich revolučních cílů vše je nám dovoleno....

M. Lenin.

... ti, kdo nás vystřídají, budou nuceni stavěti na zříceninách uprostřed mrtvého ticha hřbitova.

»*Pravda*«, 13./VII. 1921.

I.

»Če-ka« je jedna z obvyklých značek, v nichž si tolik libuje bolševická ruština, a užívá se jí pro označení t. zv. »črezvyčajnoj (mimořádné) komisiji«, jejíž plný titul zní: »Všerosijskaja Črezvyč. Komisija«. Toto dvojslabičné slůvko zdomácnělo již po celém kulturním světě.

Až jednou bolševism zmizí, zanechav po sobě trosky a zříceniny, »mrtvé ticho hřbitova«, jak to předvídá »Pravda« — toto slůvko zůstane v lidském slovníku jakožto vzpomínka na dlouhou řadu bestialit.

Tato studie sleduje především informační účel. Má býti stručným přehledem krvavého díla če-ky. Nemůže ovšem vyčerpati předmětu úplně. Fakta uvedená jsou čerpána z rozsáhlé literatury, opřena především o původní bolševické zprávy a o údaje osob, které prošly čekistickým peklem a šťastnou náhodou unikly z drápů smrti.

*

Především něco z historie a ideologie č e-k y. Jejím původcem a průkopníkem je D z i e r ž y ň s k i, vynikající předák bolševismu, povaha fanaticky založená, pravá to trestající ruka bolševické revoluce. Tento muž studiemi minulých revolucí dospěl k myšlence o nutnosti organisace soustavného teroru, aby se předešlo přehmatům davové justice. 7. prosince 1917 byl jím sestaven příslušný návrh na organisaci »Všeruské mimořádné komise«. Je zajímavo konstatovati, že všichni předáci bolševismu mají jakousi mystickou víru v sílu teroru. L e n i n na př. představoval si velice jednoduše techniku sociální revoluce: stačí prý odpraviti 200—300 buržoů a věc bude odbyta. Rovněž T r o c k i j v polemice s Kautským, jenž podrobil bezohledné kritice krvavou justici bolševismu, nazvav ji »M e d u s i n o u h l a v o u«, nadšeně hájí nutnost teroru, pokouší se o jeho ideologii, omlouvá přehmaty rudé moskevské justice. Trockij věří v zastrašující moc teroru. Žádá, aby nepřítel byl učiněn neškodným, což za války znamená f y s i c k é j e h o z n i č e n í. Je prý svatouškem, kdo toho nechápe. Utlačované dělnictvo nemůže míti pěkných manýr. Je-li vyprovokováno, tu »jedná polenem, kameny, ohněm a provazem«. Kautský označil tuto apologii politického teroru jakožto »vrchol revoluční hnusnosti«, »nadšenou hymnu k oslavě nelidskosti«.

Ještě přímočařeji řeší tento problém jiný vynikající theoretik bolševismu, Bucharin: »Proletářské násilí — praví — ve všech svých způsobech, odstřelováním počínajíc, je methodou vytvoření komunistického člověka z lidského materiálu kapitalistické doby.« Ve svém nadšení pro č e-k u týž Bucharin hlásal, že »od nynějška všichni musí se státi agenty č e-k y.«

Ale hlavním ideologem »če-ky« byl ovšem D z i e r ž y ň s k i. Ve své zprávě ze 17. února r. 1922, předložené bolševické ústřední vládě, zdůvodňuje zřízení »čeky« jakožto pokus o »s y s t e m a t i s a c i t r e s t a j í c í h o a p a r á t u r e v o l u č n í v l á d y«. »Po celou dobu — praví — Mimořádná komise nebyla ničím jiným, než rozumným usměrněním trestající ruky revolučního proletariátu.«*)

Ve svém interviewu v »N o v o j Ž i z n i« (ze dne 7./VI. r. 1917) Dzieržyński a Zaks vychvalují rychlost, objektivitu a spravedlnost bolševické justice, rozhodně vyvracejíce »smyšlenky« o používání muk jakožto »absolutně prolhané«, o zneužívání trestu smrti, zejména odmítajíce obviňování z »anonymních« vražd, neboť prý výbor, rozhodující o životě souzených provinilců, sestává z »18 vyzkoušených revolučních zástupců«. Poprava je prý možna pouze na základě jednohlasného rozhodnutí všech členů komise v plném počtu. »Stačí jednomu vysloviti se proti a život obžalovaného je zachráněn.« Bohužel toto prohlášení je na štíru se skutečností. Fakticky o životě obžalovaného rozhoduje kde který výkonný úředník G. P. U. a č e-k y. Nejenom že veto jednoho člena proti popravě není s to, aby zachránilo život odsouzeného, ale někdy i telefonogram, odvolávající popravu, není nic platný a jenom urychluje její provedení.**)

Budu míti příležitost dále zevrubně doložiti fakty úžasné přehmaty bolševické justice, výmluvně demaskující prolhanost tohoto oficielního prohlášení pohlavárů č e-k y. Zde však uvedu aspoň jeden děsný doklad, pohříchu typický pro zvůli praxe. Míním tragický případ polského důstojníka Maliszewskiho-Žulawskiho, obžalovaného a odsouzeného k trestu smrti pro pašování klenotů na Ukrajinu. Jeho zmateční stížnost revoluční tribunál zamítl. Odsouzený podal žádost o milost, čímž provedení rozsudku bylo zdrženo. Po několik týdnů tato žádost přes četné urgence Červeného kříže nebyla vyřízena. Odsouzený ovšem prožíval děsná muka nejistoty. Konečně přichází zamítavá odpověď. Maliszewski dostává nervový záchvat, pláče, trhá na sobě šaty, zuří. Tu však objevuje se velitel s oficielním telefonogramem a uklidňuje odsouzence: v posledním okamžiku trest smrti byl mu zaměněn za vězení na dobu 10 roků. Tentokráte nový záchvat — radosti a štěstí. Všichni spoluvězňové těší se a radují spolu. Za dvě hodiny byl Maliszewski automobilem odvezen do revolučního tribunálu a ještě téže noci zastřelen přes protesty Červeného kříže a velitele vězení. Maliszewski příliš mnoho věděl o zákulisních machinacích některých bolševických hodnostářů, zapletených do jeho aféry. Musil býti odpraven jakožto nebezpečný svědek. Byl popraven, ač dostal milost. O jeho osudu rozhodla osobní libovůle tajemníka revolučního tribunálu, což ostatně je všedním zjevem v sovětském Rusku.

Vracím se však zase ku karakteristice ideologie čekismu a rudého teroru. Ještě tedy o tom, jak si to představoval D z i e r ž y ň s k i. Ve zmíněném již pamětním spisu, kde post factum, po pětileté krvavé činnosti vykládá, jak by to vlastně mělo vypadati, píše mezi jiným, že trestající aparát revoluce, tedy konkretně č e-k a, »m ě l a b y p ř e d s t a v o v a t i k ř i š t á l o v ě č i s t é z ř í z e n í lidově-revolučních soudů a vyšetřovatelů opatřených mimořádnou mocí«. »Spolupracovníci č e-k y, zdůrazňuje dále, byli pečlivě vybíráni z členů strany, jsouce ideově čistými a ve své minulosti bezúhonnými lidmi, neboť jen disponovala-li č e-k a takovým hodnotným živlem, byla s to, aby dostála závazkům uloženým jí revolučním proletariátem.«

Předně: opravdový proletariát neměl s č e-k o u nic společného. Leda že byl objektem její krvavé praxe, jak to uvidíme dále. Č e-k a je dílem několika bolševických předáků a revoluční luzy, často kriminelně anebo pathologicky zatížených, do jejichž rukou byl vložen »rudý meč« bolševické Nemesis. To ostatně doznávají i jednotliví ideoví bolševici.

Je samozřejmo, že mezi entusiasty čekismu nenechází Z i n o v j e v, tento faktický diktátor nynějšího Ruska. Podle jeho názoru č e-k a je »krásou a hrdostí komunistické strany«. U příležitosti pětiletého výročí působení této instituce týž Zinovjev psal: »Meč, vložený do rukou če-ky, ocitl se ve spolehlivých rukách. Písmena G. P. U. jsou neméně hrozna pro nepřátele, než V. Č. K. Toť nejpopulárnější písmena v mezinárodním měřítku . . .«

Nejsměrodatnějším ovšem může býti, co soudí o če-ce ti, kdož nejblíže stáli k její činnosti, jako L a c i s nebo P e t e r s, jejichž zásluhou toto zřízení vskutku stalo se jakýmsi »strojem smrti« en masse. Jejich theorie rudého teroru má ráz revoluční psychosy nebo chorobné manie.

*) Dlužno podotknouti, že po pěti letech své hrozné činnosti Č e-k a aspoň formálně musila zmizeti a byla r. 1922 přetvořena v t. zv. *G. P. U.* (Glavnoje Političeskoje Upravlenije«), Fakticky ovšem zůstala všemohoucí metlou i na dále.

**) O jednom takovém případu zmiňuje se i Gorký ve svých vzpomínkách na Lenina.

»Všeruské a místní če-ky — praví Peters — musí býti orgány proletářské diktatury, neúprosné diktatury jedné strany.« Co to znamená konkretně, o tom poučuje jeho kolega Lacis: »Nevedeme války proti jednotlivcům. Vyhlazujeme buržoasii jakožto třídu.« »Při vyšetřování nehledejte materiálu a důkazů toho, že obžalovaný jednal činně anebo slovy proti sovětům. První otázka, kterou mu musíte položiti, toť — k jaké třídě patří, jakého je původu, jaké má vzdělání, výchovu a zaměstnání . . .«

Za takových okolností aristokratický či buržoasní původ je už sám zločinem. Vysokoškolské vzdělání přitěžující okolností.

Uvedu zajímavý případ rakouského důstojníka Karolyiho, v němž bolševici větřili známého maďarského politika hraběte Karolyiho a vnucovali mu tento titul. Marně dotyčný dokazoval, že hrabětem není a nebyl, že je cizím státním příslušníkem. Vyšetřující soudce če-ky, sám bývalý baron, Pilar von Pilchau, nyní »tovaryš Pilar«, tvrdošíjně namítal: »Jste-li hrabě, stačí to, abyste byl zatčen, neboť nemůžete nebýti úkladným nepřítelem proletariátu. Že jste cizinec — nemá významu, neboť naše revoluce je světová. A pustit hraběte do buržoasní země, to by znamenalo tolik, jako pustiti štiku do vody . . .« Nešťastný Karolyi konec konců byl prohlášen maďarským rukojmím a Čičerin ve své notě uvádí ho s titulem hrabě, třebaže skutečný hr. Karolyi prodléval v té době v cizině. Poněvadž není každému dáno býti proletářského původu, tož šťastní příslušníci S. S. S. R. snaží se dokázati úřadům aspoň svůj poloproletářský původ. V tom ohledu zajímavý je případ sociálního demokrata V., jenž přesvědčoval vyšetřujícího soudce v če-ce o svém neburžoasním, ale poloproletářském původu. Skoro se mu to podařilo, ale byla tu jedna nezdolatelná překážka: vysokoškolské vzdělání. »Což pak — namítal V. — vzdělání nic neznamená. Přece Lenin také pokládá se za velmi vzdělaného.« Zdá se, že tento argument působil, neboť konečně soudce a V. dohodli se na této kompromisní formuli: »slušného původu a nešpatného vzdělání«.

Uvedená tato fakta znějí téměř anekdoticky, pohříchu jsou skutečnou ilustrací čekistického fanatického tmářství. Abych však skončil s ideologií »čeky«, zacituji ještě několiv výmluvných aforismů.

Na Krymu po likvidaci vojenské akce Wrangelovy působil známý maďarský komunista Bela Kun. Právě zde hromadný čekism slavil své krvavé triumfy. Dle přibližných minimálních odhadů místní če-kou bylo tu odstřeleno na 50.000 lidí. »Všeruský hřbitov« — takové epiteton získal Krym v té době. Ale Moskva nebyla s tím zcela spokojena. Bela Kun emfaticky prohlašoval: »Soudruh Trockij řekl, že nepřijede na Krym dotud, dokud třebas jeden protirevolucionář zde zbude. Krym, toť láhev, z níž neunikne žádný protirevolucionář, a ježto Krym ve svém revolučním hnutí se opozdil o tři leta, my rychle jej popoženeme k celkové revoluční úrovni Ruska . . .« A Krym se »čistil« hromadnými popravami. U společných hrobů byly »fronty smrti«, v nichž stála za sebou sta určených (nikoliv odsouzených) k zastřelení . . . Tisíce lidí tam zahynulo, »každý spěchal, aby první se dostal k hrobu« — konstatoval jeden ze svědků.

Po zavraždění Urického, po atentátu na Lenina bolševický tisk a publicisté štvali k bezohledné teroristické odvetě. Do davů se vrhala hesla jako: »Smrt kapitalistům!« »Smrt buržoasii!« »Za každého vůdce tisíce vašich hlav!« »Kulka do prsou každého, kdo je nepřítel dělnické třídy!« »Smrt zaprodancům anglo-francouzského kapitálu!« »Za poranění Lenina proletariát odpoví tak, že celá buržoasie se zachvěje hrůzou« — psal Stěklovův orgán »Izvěstija«.

Radek vyzýval k veřejným popravám, dokazuje jejich sociálně-výchovný význam. Hlásal zásadu »oko za oko, zub za zub«. »Samozřejmě — psal — za každého sovětského pracovníka, za každého vůdce dělnické revoluce, jenž padne rukou agentů protirevoluce, tato bude platiti desítkami hlav . . .« I bolševický »arbiter elegantiarum«, Lunačarský, pochvaloval: »Nám vytýkají hottentotskou morálku — pravil ve schůzi moskevského sovdepu. — Přijímáme tuto výtku . . .« »Justitia regnorum fundamentum — bylo aspoň theoretickým heslem staré justice. Bolševici zavrhli tento princip jakožto přežitek humanitní zženštilosti a sentimentality. »Rasprava« — tedy vypořádání, konkretně násilí, pogrom je devisou jejich revoluční a třídní spravedlnosti.

Na revolučním tribunálu v Žitomíru je umístěn tento oficielní nápis: »Tribunal — rasprava s vrahami (nepřáteli) sovětskoj vlasti (vlády).«

Těžko je případněji vystihnouti podstatu bolševického čekismu, uvážíme-li, že »tribunaly«, totiž bolševické revoluční soudy jsou podle slov Steinbergových, bývalého to komisaře spravedlnosti v S. S. S. R., pouze »bledými kopiemi« všemohoucí »če-ky«.

Sisley Huddleston:

Vůdčí osobnosti francouzské politiky.

III.

V pozadí stojí Caillaux. Přes nehody, jež ho stihly, je pokládán od mnohých Francouzů za finančníka, který možná rozřeší největší ze všech francouzských problémů, problém státních financí.

Jistě bude učiněno vše, aby byl opět uveden do politického života. Je proti němu značná oposice, a pokud vládl nacionální blok, nebylo na jeho návrat ani — pomyšlení. Dnes však, kdy jsou u vesla jeho přátelé, soudí se, že se dříve nebo později stane netoliko členem sněmovny, nýbrž i ministrem. To je možné, přes to však je nepochybně mnoho okolností proti němu; handicap, jejž mu bude nésti, může se ukázati příliš těžkým. Na tomto místě není třeba sledovati jeho politický život daleko do minulosti. Stačí, řekneme-li, že mu bylo ostře vytýkáno jeho vyjednávání s Němci r. 1911, jež se skončilo odstoupením části francouzského Konga zemi, která už tehdy hrozila válkou. Za světové války ho dal Clemenceau zavřít, uváděje proti němu, že navazoval nezákonné styky s agenty německé vlády. Senát, jenž ho tehdy soudil ve funkci nejvyššího soudního dvoru, zbavil ho jeho politických práv a zakázal mu na deset let vstup do hlavního města Francie.

Tato klatba byla ovšem zrušena, když radikálové zvítězili ve volbách. Mnoho Francouzů soudilo, že Caillaux, třebaže se zapletl do řady nešťastných afér, nemůže býti řádně usvědčen z velezrady. Přes to však mu byl vpálen cejch pacifisty a germanofila. Třeba vyčkati, zda se mu podaří zvrátiti tuto pověst, zda mu za nového myšlenkového proudu některé z jeho činů a snah budou moci ve Francii být přičteny k zásluze. Od té doby, kdy býval uznanou hlavou strany radikální, povstali jiní vůdcové a jemu nebude lehko překonati jistou osobní oposici ve vlastní straně. Ale i kdyby setrval v svém ústraní v Mamers, nebyly by nikterak bez významu jeho řeči, články

a interviewy s vynikajícími radikály a socialisty. Jeho moc, ať už uplatňovaná veřejně nebo skrytě, byla vskutku hrozná. Dnes se jeví zřejmá tendence ke smíru s Německem, ba jsou lidé, kteří předvídají hospodářskou a politickou unii Francie s Německem, jež by tvořila »kontinentální blok«.

Z Caillauxe, jehož stanovisko k Německu je známo, učinila nadto legenda velikého finančníka, který jediný je s to postavit Francii zase na nohy finančně. Nelze popříti, že rozpočet, sdělaný na rok 1925 Clementelem, finančním ministrem kabinetu Herriotova, je vůbec nedostatečný; nejde na kořen francouzských nesnází. Za těch několik měsíců se snad nedalo očekávat více, ale je naléhavou nutností, aby byl sdělán lepší rozpočet před uplynutím těch čtyř let, na něž je volen francouzský parlament. Vhodným k tomu mužem se mnohým zdá Caillaux. Kdežto Anglie je finančně zdravá a hospodářsky chorá, je Francie hospodářsky zdravá a chorá finančně. Především si třeba všimnouti toho, že kromě dluhů ve Spoj. státech a v Anglii má Francie ještě vnitřní dluh, tak veliký, že mu roční příjmy státní daleko neodpovídají. Předpokládáme-li, že roční příjem činí asi třicet miliard franků, jde alespoň polovina z toho nikoli na běžné potřeby, nýbrž na tento vnitřní dluh. Zde jest choré místo; a německé splátky, byt sebe větší, jsou jenom kapkou do moře. Jest Caillaux vskutku s to najíti nějaké východisko? Je to muž jistě obratný, ale ti, kdož ho nazvali novým Neckerem, vybrali pro něj jméno neštastné. Necker neodvrátil zhroucení v letech před Velkou revolucí.

Caillaux je jedním z původců daně z příjmu a mohl by jí možná jakožto přední její obhájce použít lépe, než se dělo dosud. Jeho osobní povaha není však nikterak sympatická. Caillaux je pyšný a hněvivý; nedovede snášeti odpor, je velice pochybno, zda by dovedl udržeti nadlouho pohromadě nějakou skupinu.

IV.

Aristide Briand soudí, že konečně našel sněmovnu podle své chuti. Přesně řečeno, není radikálem, neboť jest mimo strany, kloní se však nepochybně v levo. Jest domněnka, že konečné složení sněmovny bude takové, že ani levice ani pravice nebudou mít vyslovené majority. Na počátku byli radikálové s to vládnouti s aktivní podporou socialistů, ale socialisté odmítli vstoupiti do radikálního kabinetu a mohli by každou chvíli odepříti pomoc, jíž poskytují. Již od počátku bylo mnoho důvodů k předpokladu, že spojení radikálů se socialisty nebude míti dlouhého trvání: chtěl-li by míti Herriot podporu se strany socialistů, musil by v značném rozsahu přijmouti socialistické doktriny, neboť jinak by ho čekala porážka ve sněmovně. Ale přijetí socialistických doktrin by mu dříve nebo později způsobilo porážku v umírněnějším senátě. Proto viděli někteří z nejlepších pozorovatelů jediné řešení v koalici radikálů s umírněnými republikány, sedícími po jejich pravici.

Nuže, Briand je schopen vésti takovouto koalici. On jest nejpružnější francouzský politik. Bývá srovnáván s Lloydem Georgem. Ale v přísné stranické soustavě, vládnoucí v Anglii, nemá Lloyd George těch možností jako Briand ve Francii, kde se obyčejně vládne koaličně. Za války a v prvních letech po válce měl Lloyd George neobyčejný úspěch, protože zásada dvou stran byla prolomena a byla zde opravdu možnost koalice. Anglie má však nyní už dost koalic. Nějakou dobu se zdálo, že se Francie obrátila spíše k anglické soustavě dvou stran; ve skutečnosti však stále ještě existují skupiny s možností mnohonásobných kombinací. A právě v míchání karet vyniká Briand. Byl již sedmkrát francouzským ministerským předsedou — pozoruhodný rekord, jehož nedosáhl žádný francouzský politik. Jeho pohyblivost, jeho takt, a mohli bychom říci jeho oportunistický smysl nemají sobě rovných. Jeho politika je vždycky dobře vyrovnána a plna nuancí. Briand je velký improvisátor. Ve francouzském parlamentě jsou snad větší řečníci, ale jeho schopnosti přesvědčovat nemá nikdo. Jeho hlas je hluboký a bohatý a dovede hráti na všech strunách. Mění jej stále, podle účinku, který chce vzbuditi v posluchačstvu, a nikdo nedovede lépe než on postihnouti náladu posluchačstva.

Briand jistě zase přijde v čelo dnešního parlamentu. Se svými svislými rameny působí tento náruživý kuřák cigaret dojmem člověka indolentního, a vskutku ho také nelze počítati k těm velkým pracovníkům, jakými jsou na příklad Herriot a Poincaré. Musí se spoléhati na svou čilou inteligenci, na schopnost posouditi ihned, co nutno učinit. Není-li právě v úřadě, tráví většinu svého času na svém statku v Normandii. Očekávalo se, že mu Herriot nabídne úřad zahraničního ministra, a je snad chyba, že se tak nestalo. Ale pro Herriota bylo pokušení, postaviti se sám do popředí, příliš veliké a Herriot v Londýně opravdu byl ku prospěchu. Ale když se mělo sejíti shromáždění Svazu národů, Herriot již tak netoužil dělat si všechno sám a po jistých nesnázích přemluvil Brianda, jehož diplomatická obratnost je dobře známa — srovnej jeho podivuhodné výkony ve sporu o Horní Slezsko a téměř úspěšný pokus canneský o uspořádaní evropských problémů, pokus zmařený toliko intervencí Millerandovou — aby zastupoval Francii ve Svazu národů. Objevení se Brianda v Ženevě bylo pokládáno za předzvěst jeho brzského návratu v úřad ministerského předsedy.

V.

Louis Loucheur jest muž veliké ctižádosti a věří, že také jemu se v příštích čtyřech letech naskytne možnost předsedati ministerské radě. Když mu bylo nabídnuto vyslanectví, váhal, protože se nechtěl vzdáliti z Paříže v kritické chvíli, kdy mohl nejlépe uskutečňovati svoje cíle.

Loucheur je neobyčejně přizpůsobivý; zdá se, že dovede vyhověti všem lidem. Byl ministrem ve vládě Clémenceauově a hned potom dovedl býti ministrem ve vládě Briandově. Když se ujali vlády radikálové, smířil se ihned s Herriotem a byl zvolen jedním z francouzských zástupců v Ženevě, kde byl všudypřítomný. Dovede mluviti velmi živě a jest jistě zběhlý v cifrách. Vytýká se mu jedině, že jest poněkud nestálý a že má sklon, pokládati svoje přání za skutečnost. Veřejnost se nikdy nedověděla pravdy, jak se dostal k poslání, s nímž šel za vlády Poincaréovy do Londýna, aby dosáhl smíru mezi Francií a Anglií. Jest však příznačné, že Loucheurovo vlastní vylíčení jeho rozprav s anglickými ministry bylo optimističtější než zpráva úřední. Na neštěstí neměly jeho plány pevného základu a jest se obávati, že z jeho hojných rozběhů celkem nikdy nic velkého nevzejde. Přes to však jest Loucheur z nejpozoruhodnějších novějších lidí, a jestliže trochu vystřízliví v svých úsudcích, bude jistě jedním z vůdců dnešního parlamentu. Dlouhou dobu bylo modou, brojiti proti němu pro jeho domnělé bohatství: Loucheur je typ velkého průmyslníka, který nabyv nesmírného jmění, ocitá se více nebo méně náhodou v politice a zde používá zásad, jež mu tak dobře posloužily v jeho průmyslovém počínání. Žije na dobré noze s každým, jest neobyčejně činný a nakonec pravděpodobně dosáhne všeho, čeho si přeje.

VI.

Největším objevem ženevské konference byl Paul Boncour. Je to vynikající řečník, z druhu řečníků květnatých, libuje si v dlouhých, dunivých a malebných větách a v působivých výtvarnických postojích. Jeho způsoby na řečništi mají mnoho dantonovského. Jeho růžová, vyholená tvář, ověnčená kadeří bílých vlasů, je tvář herce. Paul Boncour jest oblíbený advokát a jeden z předáků strany socialistické. Jest znalec literatury a autorita v otázkách výchovných. Jeho právnické

vědomosti jsou hluboké. Jeho logika v debatě přesvědčující. Celkem jest nutno počítati ho k intelektuálům, jimiž francouzská socialistická strana oplývá. Nechať jest tomu v jiných zemích jakkoliv, nelze popříti, že francouzský socialismus dává největší učence a nejlepší myslitele. Nemluvím zde ovšem o revolučnícch komunistech; ale vlastní socialisté nejsou nikterak nebezpeční: oni prostě vyjadřují hlubokou touhu po spravedlnosti, kultuře a povznesení lidstva a hájí tyto snahy.

VII.

Kdežto Paul Boncour stojí jaksi na pravici své strany a přeje pokud možná největší součinnosti se stranami buržoasními, trvá Léon Blum, jehož autorita jest ještě větší, na tom, aby strana zůstala sama, a byl již od samého počátku hotov rozejíti se s radikály, kdyby snad nejednali podle jeho pokynů. Bluma lze snad právem označiti jako muže, který má v rukou všechno zákulisní jednání. Je to člověk neobyčejně obratný a z nejučenějších lidí ve Francii. Psal o nejrůznějších tématech literárních, dramatických a sociálních. V politice věnoval zvláštní pozornost otázkám finančním. Některé z jeho řečí o tomto předmětu byly mistrovskými kusy výkladu.

VIII.

Henry de Jouvenel je senátor a vydavatel »Matinu«. V době, kdy jeho list podporoval Poincaréa, projevoval de Jouvenel — což je divná věc — největší možnou míru osobního liberalismu. Dovede jaksi spojiti přízeň k Poincaréovi s politikou levice, a ačkoliv se jeho vliv dosud zřejmě v nové Francii neprojevil, jest jej cítiti v měnících se potřebách chvíle. De Jouvenel se ztotožnil s věcí Svazu národů a mluvil v její prospěch velmi výmluvně. Ve Francii byl jedním z nejschopnějších sekundantů Léona Bourgeoise, úctyhodného otce Svazu národů, který teď, jak se zdá, poněkud ustupuje z činného veřejného života. Místo něho spěchají teď jiní zachrániti Svaz, který se uplatnil sám, ne-li jako instituce světová, tedy při nejmenším jako instituce evropská. Ale Henry de Jouvenel v něj věřil již od samého počátku a zaslouží si vší chvály za svou srdnatost a prozíravost.

IX.

Na straně oposice jest málo vynikajících postav. Zdá se, že byly úplně rozprášeny volbami. Sám Poincaré ztichl a spokojuje se pro ten čas decentní bezvýznamností. Je to především Millerand, poražený president, který se snaží sjednotiti rozptýlené síly. Millerand jest nebojácný bojovník a možná, že dříve nebo později bude na něm, aby svedl vážnou bitvu s radikály. Jeho hlavními pomocníky jsou Maginot, někdejší ministr války — vyznamenávající se svou velikostí a bojovností — a Francois Marsal, mocný finančník, který se rytířsky uvolil utvořiti krátkodobou vládu, jež odevzdala sněmovně poslanecké a senátu Millerandova poselství nedlouho před jeho resignací, za stávky ministrů, kteří si dovedli udržeti vládu nad většinou. Třebaže radikalism nemůže jakožto radikalism zůstati výlučně u vesla, jest pochybno, zda oposice dobude zpět ztracené půdy před rokem 1928. Lze pokládati za jisté, že se Francie nyní dala na dráhu vedoucí od věcí, pro něž bojovali vší mocí Millerand a jeho přívrženci; k těmto přívržencům nelze počítati Poincaréa. Poincaré přes svůj politický kurs od roku 1922 do 1924 vyznával nauky liberální.

X.

Herriot není a nikdy nebude ztrnulý, přísný a pánovitý státník. Není schopen nevraživosti, není schopen skrývati svou upřímnou zálibu ve většině lidí, s nimiž se potkává. Jedná vždycky nekonvenčně, z velikosti svého srdce — nebojí se býti ministerským předsedou v domácím úboru. Lze si jej opravdu představiti v jeho velkolepé pracovně na Quai d'Orsay, s jejími zlacenými ornamenty a s jejími gobeliny, jak si svléká kabát a pouští se do práce. Uváděl ve zděšení státní úředníky tím, že nad svými papíry kouřil plebejskou dýmku. Zdvihl se jistý odpor proti nedostatku důstojnosti v jeho rozhovorech s anglickým ministerským předsedou mezi dvěma dýmkami. Ale jeho domácnost byla počestná: Herriot pochází z lidu. Jeho vzdělání, jeho vkus a jeho píle učinily z něho nejprve vynikajícího profesora, potom zdatného spisovatele a žurnalistu. A týchž schopností použil v své administrativní činnosti lyonské i za svého parlamentárního působení pařížského. Jeho činnost byla vždycky neobyčejná Byl několik let lyonským starostou a po celou tu dobu jezdil dvakrát nebo třikrát týdně z Lyonu do Paříže za svými parlamentními nebo municipálními povinnostmi a při tom jen tu a tam si na chvíli zdřiml ve vlaku.

At už Herriot padne nebo se povznese, jest mu jistě nutno děkovati jako člověku, který více než kdo jiný dal podnět k hnutí za lepšími vztahy s Anglií, s Německem, s Ruskem, ba i s Amerikou. Jemu jest děkovati, že odvedl Francii od politiky isolace, již valně nepozměnily nejisté alliance a malými státy střední Evropy, k politice součinnosti a všeobecného přátelství. Jemu jest děkovati víc než komukoliv jinému, že vytvořil novou Francii — je to ve skutečnosti Francie stará, tradiční Francie ušlechtilých impulsů — Francii, jež kráčí jako předvoj civilisace. Za své vlády se možná dopustil mnoha chyb; nedovedl zabrániti náboženským sporům, po nichž někteří z jeho přívrženců touží; nedovedl až dosud postaviti státní finance na zdravý základ; podněcoval snad reakční síly ve Francii a v jiných zemích; tvrdí se, že hoví neurčitému idealismu, maje hlavu v oblacích a nohy ne vždy na pevné půdě. Ale přese všechnu kritiku Herriot dal událostem vskutku nový směr. On začal novou kapitolu ve francouzské historii.

Bylo by snad možno zvýšiti počet vůdčích mužů třetí republiky na půl tuctu, ale mimo tento počet jsou ostatní pouzí politikové, kteří přicházejí a odcházejí, hrají své úlohy dobře nebo špatně, kteří přispívají k lepšímu nebo horšímu, ale historicky neznamenají význačná data nebo události.

Herriot znamená jedno z nejvýznačnějších dat a jednu z nejvýznačnějších událostí třetí republiky. On představuje bod obratu. Bylo by nehezké, kdybychom se pokoušeli zjistiti, do jaké míry se mu této cti dostalo pouhou náhodou, ale že se mu ji dostalo, o tom nelze pochybovati. Herriot byl nástrojem emancipace Francie z válečné mentality. On otevřel vězení, do něhož se národ po válce sám dobrovolně uvrhl a Francie jde zase svobodně a slavně za meze svých hranic do širšího světa.

Nová Evropa

J. B. S. Haldane:

Chemie a mír.

V.

Otázka dýmů je mnohem vážnější. Výrobci dráždivých dýmů doufali, že jejich výrobky proniknou plynovými maskami v množství dostačujícím, aby donutilo své oběti kýchati, sejmouti masky a takto se vystaviti větším koncentracím dýmu a otravných plynů, vypouštěných zároveň s dýmem. To byl názor Němců, když zaváděli v červenci 1917 bombu »modrý kříž«. Na štěstí byla naše obrana proti plynu a dýmu tou dobou velice dobrá. My jsme předvídali hrozbu, jíž byl dým, a zavedli jsme mezi dubnem a červnem 1917 filtr, který dým zadržoval v těch koncentracích, jež se tehdy v poli vyskytovaly. Není

však vyloučeno, že v budoucnosti budou objeveny koncentrace dýmu, jež proniknou našimi dnešními maskami. Nebude-li se dostatečně pečovati o protiplynová opatření, mohou z toho vzejíti velmi vážné následky.

Celkem se zdá, že chemické zbraně budoucnosti nebudou se tak docela lišiti od našich dnešních. Vojáci, kteří jich budou užívati, budou se snažiti především způsobiti svému nepříteli puchýře, potom ho unaviti tím, že ho donutí, aby nosil masky bez ustání, což mu ovšem bude neobyčejně ztěžovati jakoukoli jinou činnost.

Ve světové válce se hořčičného plynu a dýmů dráždících čidla neužívalo jako hlavních zbraní útoku nebo obrany, protože dýmy nečinily neschopným k boji všechno, co bylo v dané oblasti, třebaže nutily, aby všichni měli masky na obličeji. Hořčicový plyn mohl sice učiniti určitou oblast naprosto neudržitelnou pro obhájce, ale jeho vypařování trvalo tolik dní, že ji nemohl obsaditi ani útočník. Používalo se ho jenom k tomu, aby se nadělalo co nejvíce ztrát několik dní nebo neděl před útokem na bojové jednotky obranné a aby se kryl bok ofensivy proti protiútoku. Tak bylo v dubnu 1918 Armentières, původní severní hranice německého útoku ve Flandřích, tak těžce bombardováno »hořčicí«, že prý jí stružky na ulicích tohoto města přetékaly. Německé vojsko prý mělo rozkaz nevstupovati do ruin města po dobu čtrnácti dnů.

Ale hořčicový plyn je zbraň tak dobrá, že se jistě stane pokus užíti ho nejen k tomu, aby se učinilo území neudržitelným pro obě strany, nýbrž i k tomu, aby se vyrvalo nepříteli. K tomu cíli se nabízejí samy tyto metody. Předně se může učiniti pokus kryti oddíly dokonale před účinkem plynu na kůži tím, že se obléknou v neprodyšné oděvy a rukavice. To se dělo ve světové válce se značným úspěchem u oddílů kulometných, ale sotva by se to mohlo provésti u oddílů útočných, které by umíraly vedrem, kdyby byly vtěsnány do takového ústroje, ač-li by to nebylo v zimě.

Neprodyšné tanky s přiměřeným zařízením na čištění vzduchu by snad poskytovaly více naděje, protože hořčicový plyn neotravuje motory tak jako lidi. Motorové vozy by musily pravděpodobně míti své zásoby vzduchu, ježto by sotva bylo možno čistiti vzduch v kvantech, jakých by potřebovaly. K podpoře tanků a zvlášť chráněnému mužstvu při kulometech k pomoci užilo by se asi imunní pěchoty.

Prožil-li někdo útok plynem, ať už napadajícím plíce nebo kůži, není nikterak imunní pro útok nový, naopak citlivost obětí se celkem zvyšuje. Bude-li objeven plyn, proti němuž budou lidé moci být učiněni imunními, bude nejúčinnější zbraní, jaká kdy v historii byla, pokud bude chována v tajnosti. Někteří lidé jsou zase imunní od přírody. Americké vojenské úřady vyšetřovaly soustavně citlivost velkého množství nováčků k plynu. Shledaly, že je skupina lidí velmi odolných. Náleželo do ní dvacet procent bělochů a neméně než osmdesát procent černochů. To se vysvětluje tím, že účinky hořčicového plynu (zprýskání) a slunečního úžehu jsou si velmi podobné. A černoši jsou značnou měrou imunní proti úžehu. Zdá se tudíž, že by se po nepatrných předběžných zkouškách mohly získati barevné oddíly, odolné proti puchýřům z hořčicového plynu, působícího v koncentracích, jež bělochům většinou škodí. K jejich vedení je dosti odolných bělochů.

Pravděpodobný průběh příštího boje by byl asi takový: Mocně zkoncentrovaná artilerie by zaplňovala území, řekněme na třicet mil šířky a na deset do hloubky, hořčicovým plynem. Asi dva dny by se, řekněme, nechaly uplynout, za kterouž dobu by se puchýře vyvinuly. V plynovém útoku do hloubky dvou nebo tří mil by se ustalo, ale pokračovalo by se v těžkém plynovém bombardování území za frontou, zvláště silnic. Pojednou se za obvyklou uzavírací palbou vysoce explosivních střel objeví řada tanků, podporovaných černochy v plynových maskách. V území, jež dosud páchne plynem, nesetkají se s valným odporem a zmocní se nepřátelských linií do hloubky dvou nebo tří mil. Protiútok, i kdyby byl úspěšný, předpokládá soustředění v území podrobeném plynovému bombardementu a neobyčejné ztráty ze zprýskání. Jediný uspokojující protiútok by byl ze vzduchu. Takto by strana mající převahu v hořčicovém plynu mohla postupovati každý den o dvě nebo tři míle.

Tento druh taktiky byl za světové války nemožný z příčiny velmi jednoduché. Nebylo dosti hořčicového plynu. Němci užívali při jeho výrobě postupu úžasně složitého. Když se Angličané rozhodli následovati jejich příkladu, podařilo se jednomu anglickému chemikovi najíti výrobní metodu o mnoho lacinější a rychlejší. Na neštěstí přišly první dodávky plynu do pole teprve v září roku 1918. Lze souditi, že Němci věděli, že Angličané jsou konečně s to prováděti plynové a dýmové útoky ve velkém měřítku, a to že je přimělo k přijetí podmínek příměří.

Důvod, proč neužívali Angličané hořčicového plynu dříve, je stejně prostý jako poučný. R. 1915 navrhl jeden anglický chemik generálovi, jemuž byly tyto věci svěřeny, aby armáda užívala sirníku dichlorethylu. »Zabíjí to?« ptal se generál. »Ne,« bylo mu řečeno, »ale činí to spousty nepřátel načas neschopnými boje.« »To pro nás není,« řekl muž krve, »my potřebujeme něco, co by zabíjelo.«

Je zajímavé pozorovati, jak se názory tohoto ctihodného vojáka o účelu války shodovaly s názory průměrně inteligentního pětiletého dítěte. Clausewitz hájil názor, že účelem války je vnutiti nepříteli vlastní vůli. Tato idea se patrně zdála příliš složitou, nebo příliš humánní vojenskému duchu. Ten nemyslil na nic jiného než na zabíjení. Teprve Němci ukázali asi na deseti tisících anglických vojáků — během prvních tří týdnů války hořčicovým plynem měli Angličané 14.000 mužů ztrát, z toho jenom 400 mrtvých — že se dá mnoho říci ve prospěch zbraně, jež původně nebyla určena k zabíjení, a potom jí začali užívati i Angličané.

Zdá se tudíž, že hořčicový plyn by umožnil armádě nabýti půdy s mnohem menším počtem mrtvých na obou stranách než metody, jichž se užívalo za světové války, a vedl by patrně k pohyblivé válce a tím k rozhodnutí dosti rychlému, jako ve válkách starších. Neporušil by příliš dnešní rovnováhu sil, neboť německá převaha v chemickém průmyslu byla by vyvážena francouzskými černošskými oddíly.

A vskutku, čím se válka stává složitější, tím bezvýznamnějšími se stávají zpola civilisované státy, jako Turecko a Rusko, i jako spojenci. Turci byli zřídka s to organisovati kombinovaný útok oddílem větším než prapor nebo střílet více než jednou baterií. Ale v malých oddílech bojovali velmi dobře a jednotlivá jejich děla podávala výkony znamenité. Válka plynem vyžaduje však organisace jak útoku, tak i obrany. Útoku proto, že se musí snažit udržet určitou koncentraci plynu na celém velkém území spíše než pobíjeti určité skupiny lidí; obrany proto, že respirátory musí býti dokonalé a stejně tak disciplinovanost v jejich používání. Nemusím říkat, že za světové války naši vojenští vůdcové byli silně proti tomu, aby se užívalo plynu proti Turkům; myslím že proto, že Turci byli gentlemani. Svůj gentlemanský charakter ukázali takovými skutky jako povraždění pětačtyřiceti procent zajatců od Kut-el-Amary, nemluvě ani o několika milionech Řeků a Arménů, kteří měli to neštěstí, že byli křesťany. Ale oni nikdy neužívali plynu a tím snad si vysloužili název gentlemanů u anglických bayardistů.

Nuže, já tedy tvrdím, že největší možné používání hořčicového plynu ve válce by o mnoho zmenšilo ztráty na životech a majetku, zkrátilo by ji a učinilo by ji závislejší na rozumu než na počtu. Často se nám tvrdí pravý opak: že ji učiní

mnohem barbarštější a nerozhodnější a že povede k zahlazení obyvatelstva celých měst.

Všimněme si trochu tohoto posledního tvrzení. Svedou létadla proti nepřátelskému městu více plynem než silně explosivními a zápalnými bombami? Londýn byl za války ohrožován plynovými bombami a někteří londýnští lékárníci vydělávali hezké peníze prodejem masek, o nichž tvrdili, že chrání proti plynu. Mohlo se tvrditi a také se tvrdilo, že tyto podezřelé předměty uklidňují obyvatelstvo ve dnech národního nebezpečenství, že slouží užitečnému účelu. Téhož důvodu se užívalo ve prospěch amuletů a jiných zbožných podvodů, prodávaných ve jménu náboženství. Řečené masky vnukaly takovou důvěru — neboť měly lepší provedení než masky komisní a vypadaly, jak asi maska vypadat má — že milující příbuzní poslali jich tisíce vojákům na frontu, kteří v nich z valné míry bídně zahynuli.

Národní hospodář

B. Palkovský:

Deflace ve finančním plánu min. Rašína.

Podnět k těmto řádkům daly novinářské polemiky o výhodách a omylech deflace. Stalo se totiž zvykem viděti v každém, kdo není přívržencem deflační politiky měnové, odpůrce snah ministra Rašína o nápravu naší měny, a dokonce vidí někteří v kritice deflace z roku 1922 osobní osten proti tragicky zesnulému ministrovi. Mám za to, že je ve věci omyl a že Dr. Rašín byl původně mnohem méně stoupencem deflace, než se dnes domnívají ti, kdo deflační politiku vzali později, hlavně po Rašínově smrti, jako jeho odkaz za svůj program.

Právem ovšem může býti namítáno, že ministr Dr. Rašín se několikráte, hlavně během roku 1922, sám prohlásil stoupencem deflační politiky měnové. To je nepopíratelné faktum, bohužel nedožil se ministr Rašín roku 1923, kdy uplatňovaly se u nás teprve hospodářské účinky deflace. Byl by následkem skutečností a vývoje svůj názor na deflaci změnil? Byl by upustil od metody, která s velikými národohospodářskými škodami vedla tam, kam bylo možno dospěti bez úrazu a beze škod?

Je nesporným faktem, který musí ministru Rašínovi přiznati i největší, ovšem věcný jeho protivník, že byl mužem činu, že jeho úmysly byly vždy nejlepší, že chtěl bez jakýchkoliv ohledů dosáhnouti pro stát a pro jeho obyvatelstvo nejlepších výsledků a že snažil se u h o d n o u t i cesty, které by byly nejschůdnějšími a kde by byla největší pravděpodobnost nejmenších hospodářských škod. Kladu důraz na slovo u h o d n o u t i. Rašínův finanční plán je dnes velmi často kritisován s předsudkem, že naše hospodářské poměry po převratu se vyvíjely přímočaře, že byly zde pevné předpoklady, na nichž mohl ministr Rašín pracovat. To je podstatný omyl. Naopak, největší nepravděpodobnosti staly se — ať už naší vlastní, či cizí vinou — skutečnostmi, a účinky, s nimiž se i při značném pessimismu mohlo počítati, se nedostavily.

Všichni, kdo dnes kritisují finanční plán ministra Rašína, musí si jasně představiti i poměry denního života, za nichž se pracovalo. Pozoruji, že je to dnes pro většinu již velmi těžké, poněvadž obtíže čistě praktického rázu, s nimiž se muselo po převratu bojovati, nezdají se býti dnes vůbec možnými. Zapomíná se, že nefungovaly dráhy, nefungovaly pošty, telefon, telegraf a že jakékoliv spojení na př. s Curychem, neřku-li s Paříží nebo s Londýnem, bylo nanejvýše obtížné; vždyť k jedné cestě do Berlína bylo potřebí dvou dnů. Vzpomínám na obtíž s opatřováním barev na tisknutí kolků na bankovky; skončilo to vypravením osobního auta do Vídně, které za dvacet hodin barvy přivezlo, a jen tak se kolky mohly dále tisknouti. A opatřit tenkráte v Praze automobil schopný jízdy do Vídně byl veliký úkol! Jsem přesvědčen, že by leccos v práci a plánech ministra Rašína bylo dopadlo jinak, kdyby nebyl narazil na obtíže, z dnešního hlediska zcela podřadné, přes které se ale tenkráte prostě přejít nedalo.*) Prostá nemožnost vytisknouti, ať již v tuzemsku, nebo v cizině v dostatečném množství a jakosti první naše státovky vedla k systému kolkování a kolků, který byl jen východiskem z nouze. Na americké státovky nemohl ministr Rašín čekati, poněvadž poměry ve Vídni se vyvíjely velmi neutěšeně a hrozilo nebezpečí úplné zkázy naší měny, nebude-li oddělení od rakousko-uherské banky provedeno v čas. Politický i hospodářský význam oddělení československé měny není snad už dnes třeba dokazovati. Ale i zde byl rozhodným tlak skutečnosti a nepříznivých poměrů, kterým musel býti promyšlený plán Rašínův ke svému neprospěchu přizpůsobován.

Ze tří hlavních směrů, kterými se mohla náprava naší měny ubírati, repudiace bankovek rakousko-uherské banky, zákonná devalvace podle vzoru z r. 1811, povlovná náprava měny s převzetím bankovek státem v plném obnose a umořením tohoto státního dluhu progressivní dávkou z majetku, rozhodl se ministr Rašín pro poslední. Ve svém spisku »Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921« mluví min. Rašín vždy o p o v l o v n é nápravě měny; z toho se dá souditi, že nepřál v zásadě podobným zjevům, jako bylo překotné stoupnutí čs. koruny roku 1922, ač vyšší kurs koruny viděl určitě zcela rád, více, myslím, z důvodů politických, než hospodářských. V jeho teoretických spisech je velmi mnoho místa věnováno inflaci, nikde se však nezabývá podrobněji následky deflace. Později, již po provedeném okolkování rakousko-uherských bankovek, uplatňuje svůj názor o snížení zahraničních dluhů vzestupem koruny, který je mu velmi důležitým a platným důvodem pro snahy o zlepšení stavu a také kursu Kč. I tento omyl je vysvětlitelný nedostatkem časového odstupu, který měl Rašín od svého díla. Hospodářských poměrů v roce 1923, kdy projevily se vlastně následky deflační politiky a zvýšeného kursu koruny, se nedožil.

Prvním československým měnovým zákonem je zákon ze dne 19. listopadu 1918 čís. 49 sb. z. a nař. o zavedení obchodních platidel, který byl vypracován prof. Drem Engliš em. Prakticky nebylo ho nikdy použito. Když Dr. Engliš přišel v prvních dnech listopadu 1918 s původním návrhem k Dru Rašínovi, byla první jeho námitka: »Pánové, to jsou ale státovky!« Vyložili jsme mu náš názor, že za daných okolností nelze vůbec již o bankovkách mluviti a že bude nejlépe nazvat věc pravým jménem. Nebyl spokojen, měl v úmyslu za každou cenu zabránit státovkovému hospodářství a trval rozhodně na tom, že musíme se co nejdříve vrátiti ke

*) Chtěl bych zde upozorniti na jedno zdařilé dílo ministra Rašína, jehož provedení bez jakýchkoliv poruch v těžkých poměrech listopadu 1918 bylo skoro zázrakem: je to zřízení č. s. poštovní spořitelny.

skutečným bankovkám, ať již tou či onou cestou, třeba prozatím bez směnitelnosti za zlato. Později považoval za nejlepší prostředek, jak zbaviti se státovek, dávku z majetku. Na jednu větu citovaného zákona chtěl bych upozorniti; je to poslední věta prvního odstavce § 2.: »Zápůjčky státu jsou vyloučeny.« Tento dodatek je vlastně vzhledem k tomu, že v zákoně se mluví jen o poukázkách »v soukromém obchodě«, již zbytečným, ale významným je tím, že se již zde přihlásil nový stát k měnové politice absolutně protiinflační a k zásadě řádného státního hospodářství. Nikoliv ovšem k politice deflační.*) Při této příležitosti mluvil ministr Rašín o deflaci, třeba že věc nebyla, zejména ve svých hospodářských důsledcích — krise výrobní, nezaměstnanost, krise finanční — tenkráte tak jasná, jako dnes. Zejména se neuvažovalo o krisi finanční a jejích následcích pro soukromé hospodářství i stát. Ještě ve své řeči při odůvodňování zmocňovacího zákona z 25. února 1919 obrací se Rašín proti názoru, že stažení poloviny oběživa, tedy skutečná deflace, by mohlo míti v zápětí již samo o sobě vzestup kursu měny:

»Já bych varoval velice, aby se myslilo, že tímto okolkováním našich bankovek jest již vyhráno a že ty bankovky půjdou nahoru a budou náramně vítány na všech stranách, poněvadž to jsou bankovky Československé republiky.«

Za první podmínku, aby naše koruna měla skutečně dobrý zvuk a dobrý kurs, považuje zcela správně řádný státní rozpočet v rovnováze.

Proč neměla tato skutečná deflace zhoubných hospodářských následků? Proč opakování tohoto postupu v mnohem umírněnější formě, bez nucené státní půjčky, odnesli jsme v roce 1922 těžkou krisí výrobní a zejména finanční?

Hlavním důvodem k provedení deflace při nápravě československé měny nucenou 1% státní půjčkou v rozsahu 50% okolkovaných bankovek byl ministru Rašínovi správný předpoklad, že bankovková inflace nepřelila se ještě úplně do tuzemského hospodářského života a cen, že byla zde určitá disparita mezi kursem rakousko-uherské koruny v Curychu, který byl tenkráte směrodatným, a mezi kupní sílou této koruny u nás v tuzemsku. Inflace nejevila se v tuzemských cenách stejně jako na burse v Curychu.

Abych si byl mohl koupiti boty v Curychu, potřeboval jsem k tomu tam dvojnásobně korun, než při koupi bot v Praze, čili, abych byl potřeboval ke koupi bot v Curychu i v Praze stejný počet korun, byl by se musel kurs koruny v Curychu zdvojnásobit. Ministr Rašín soudil, že tuto disparitu mezi bursovní cenou znehodnocené koruny v cizině a její nákupní sílou v tuzemsku je nutno vyrovnat a sice tím, že kupní síla koruny v tuzemsku zůstane stabilní, ale její kurs v cizině se zlepší. Vykládá tento svůj názor velmi obšírně ve svém spisku »Můj finanční plán« (str. 29 a násl.).

Absolutně měl pravdu v tom, že, nepodnikneme-li ničeho k vyrovnání této disparity, vyrovná se sama, jakmile bude jen poněkud možným mezinárodní obchod, ovšem nevyrovná se zvýšením kursu koruny v cizině, nýbrž vyrovná se zvýšením cen všeho zboží na tuzemském trhu. Kam tento systém automatického, neregulovaného vyrovnávání uvedené disparity vede, viděli jsme později ve státech stižených typickou inflací.

Ministr Rašín nesporně připouštěl možnost a proveditelnost deflace, při níž se mělo a podle jeho soudu také mohlo obyvatelstvo zvýšené měně rychle přizpůsobiti, aniž by došlo k vážným poruchám v našem hospodářství.

Z jeho řeči při odůvodňování zmocňovacího zákona z 25. února 1919 lze tak alespoň souditi:

»Já bych si představoval systém nápravy měny tak, že bychom učinili vše možné k zlepšení kursu naší koruny, že bychom učinili vše možné, aby koruna došla opět na svoje dřívější niveau.«

To je přiznání se k deflaci, ihned však následují pochyby:

»Ale poněvadž bychom touto cestou způsobili, že bychom všem těm, kterým říkáme obvykle váleční zbohatlíci, udělali z těch bezcenných papírových korun koruny dobré, museli bychom devalvaci těchto válečných korun provázeti velikou dávkou z majetku.«

O jiném nebezpečí plynoucím z deflace se nezmiňuje a celá řeč je zahrocena proti násilné devalvaci, pro kterou se asi určité kruhy vyslovily. Poměry nebyly tak jasné, jak se dnes zdá, bylo velmi nesnadno předpovídat příští vývoj našich financí:

»... teprve tenkrát, až budeme věděti, kde vlastně spočívá příčina dnešní veliké devalvace, může se přikročit k pevnému stanovení kursu naší koruny, do té doby se musíme snažiti zlepšovati stav koruny.«

praví se v téže řeči. Nemluví se zde tedy o »kursu«, nýbrž o »stavu« koruny, čímž je míněna její technická posice na cizích bursách.

Tenkráte nebylo praktických zkušeností v tom, že měnu lze sice poněkud zlepšiti, ale že není možno zhodnotiti měnu, již třeba jen na čtvrtinu své původní hodnoty pokleslou, na její původní výši. Je to případ francouzského franku v roce 1924, kdy odražen byl sice se zdarem útok kontreminy, což vedlo k přechodnému stoprocentnímu zvýšení kursu franku nad nejnižší jeho kursové niveau, ale celkový výsledek byl ten, že po odraženém útoku byl kurs stabilisován přece jen o nějaký bod níže, než stál frank před útokem.

Reserva v disparitě mezi cenou koruny v cizině a její nákupní sílou v tuzemsku zdála se býti dostatečnou pojistkou proti všem škodlivým následkům deflace, zejména krisi výrobní, na kterou se vlastně jedině myslelo. Přes to měl však ministr Rašín o deflaci své pochyby, které vyslovil opět ve svém spise »Můj finanční plán« (na str. 98 v odst. 50.), kde praví:

»Jsem si plně vědom toho, že největší obtíž pozvednutí kursu koruny na předválečnou relaci spočívá v tom, že bude zde snaha udržeti důchody jakéhokoliv druhu — mzdy, platy, zisky — na ciferní výši, jak vyjádřena je v devalvované měně přes to, že nákupní síla stoupne. Ovšem, hospodářský život by si pomohl, ale velikou krisi výrobní a hospodářskou. Kdyby právě byl smysl pro to, aby přizpůsobovaly se ceny, mzdy, platy zvýšené nákupní síle koruny, právě tak jako se přizpůsobovaly její kleslé hodnotě, nebylo by potřebí připravovati, po případě provésti takovéto opatření srovnávající důchody na příslušné nižší niveau, nebylo by potřebí mysliti na stanovení zákonné relace mezi korunou a novou měnou. Nepřál bych si toho, poněvadž toto řešení mělo by v sobě všecky nespravedlnosti každé zákonné devalvace.«

*) Ve svém spise »Národní hospodářství« zabývá se Rašín velmi důkladně theorií i historií inflace, nezmiňuje se však nikde o deflaci a neuvažuje o jejích hospodářských následcích. Spis byl ovšem dokončen 1. září 1916, vydán 1922.

Z těchto slov je zřejmo, že jakkoliv ministr Rašín nepochyboval o možnosti deflace, nebyl přece přesvědčen o její proveditelnosti. My viděli jsme později, že to »přizpůsobování« se zvýšenému kursu koruny není tak jednoduché. V citovaném odstavci mluví se o zvýšené nákupní síle koruny jako o samozřejmém důsledku zvýšeného kursu koruny. Ale prakticky nespadá zvýšený kurs měny v cizině časově v jedno se zvýšením její nákupní síly v tuzemsku, zůstane zde obdobná disparita jako při inflaci, ovšem obrácená. Při deflaci musí začít klesat platy, mzdy, služné, zisky atd. časově mnohem dříve, než ceny zboží a vůbec nákladů na živobytí. V překonání této časové mezery spočívá jedna z hlavních obtíží.

Ve své řeči v Národním Shromáždění dne 13. května 1919 při předložení rozpočtu na rok 1919 nebyl ministr Rašín přesvědčen, že při »zlepšování koruny« musí ceny, mzdy, zisky atd. klesat, mluví pouze o stabilisaci. O svém finančním plánu praví:

> »Je prostě plánem, který znamená stabilisaci, zachycení alespoň těch poměrů, aby se nehoršily, a to myslím, velectěné shromáždění, že se povedlo, že poměry se nehorší, že naše měna neklesá, že naše měna není podrobena takovému klesání, jako to bylo dříve.«

Tento výsledek byl nepopíratelný úspěch pro moment, kdy řeč byla pronesena, a je zajímavo, že několik dnů po tom, dne 24. května 1919, nastává pád čs. koruny z 34 bodů na 5 bodů koncem ledna 1920. Opět stal se skutečností předpoklad, který byl již považován za nemožný a navždy překonaný.

Názoru ministra Rašína o nutnosti stabilisace kursu koruny odpovídá zákon ze dne 23. dubna 1919 o sestavení likvidační bilance, jímž bylo nařízeno bilancovati valuty, devisy, šeky na cizinu, kupony, pohledávky a dluhy na cizí měnu, drahé kovy včetně domácích mincí podle odhadových hodnot uvedených v příloze k zákonu A. Tato přepočítací tabulka kursů pro likvidační bilanci A. obsahuje pevné, nikoliv proměnlivé kursy oněch valut, které byly tenkráte v poměru k naší koruně označovány slovem hodnotné, u nichž se nepočítalo s velikými diferencemi kursovými. Dodatek u tabulky A.: »Kursy jiných valut oznámí na požádání Československá devisová ústředna«, vztahoval se hlavně na rakouskou a rakousko-uherskou korunu.

Pokus o stabilisaci Kč byl proveden stanovením pevné ceny za 1 kg ryzího zlata na 10.000 Kč.

V tabulce provedené rozdělení na měny »stálé« a »nestálé« budoucnost a vývoj událostí nepotvrdily, z valut považovaných tenkráte za »stálé« se hlavně německé marky, dinary, lvy, lei, liry, francouzský frank, pesety, carské a dumské ruble »daly do pohybu«. Tato tabulka A. vznikla jen tím, že počátkem roku 1919 ministr Rašín a s ním řada odborníků nevěřili v ohromnou, světovou inflaci a následkem toho v potřebu »deflace«, jak jsme ji prožili v roce 1922. Zejména francouzský frank byl považován za měnu zcela stabilní, jak dokazuje všeobecná celní sazba vydaná nařízením vlády ze dne 12. května 1919, kde stanoveny jsou československé celní sazby ve francouzském franku. S francouzským frankem hodlal ministr Rašín tenkráte sepnouti osud československé měny; opět to byl vývoj událostí a poměry, pro které musel tento plán opustiti.

Když československá koruna počala koncem srpna 1919 klesati, pokládal se tento zjev za přechodný. Pokles čs. koruny koncem března a počátkem dubna 1919 na 21 bodů v Curychu byl útok baisovní spekulace a opětné zpevnění kursu na 30 bodů nebylo žádnou deflací. Rovněž tak vzestup v září 1919 ze 14 bodů na 22. Ani další vzestup Kč, která do konce ledna 1920 klesla v Curychu na 4 body, na 14 bodů koncem května 1920 neměl v zápětí neblahých zjevů deflačních. Tyto vzestupy čs. koruny bez jakýchkoliv škodlivých hospodářských následků posílily nesporně ministra Rašína v názoru, že vyrovnávání disparity mezi bursovní cenou koruny v cizině a její nákupní silou v tuzemsku lze prováděti bez nebezpečí pro hospodářský život země, který se velmi rychle přizpůsobuje. To vše nebyla deflace typická. Ministr Rašín nikdy nevyslovil obavy, že deflace spojená se zvýšením kursu koruny by mohla míti v zápětí prudkou krisi finanční, která je mnohem nebezpečnější krise výrobní.

Pro optimistický názor na možnost provádění účinné deflace, projevující se v kursovém nadhodnocení měny, mluvily ještě dále neustálé útoky mocných německy a rakousky orientovaných skupin finančních, které jednak z politických, jednak z hospodářských důvodů se snažily čs. korunu sraziti. Ministr Rašín byl o těchto útocích a o snaze umělé sraziti kurs Kč velmi dobře informován a odpovídal svými velmi účelnými protiopatřeními k ochraně koruny, v nichž mnozí opět neprávem viděli umělé vyhánění kursu Kč do výše. Tyto poměry trvaly až do podzimu 1921, kdy za mobilisace při druhém pokusu Habsburků o restauraci v Uhrách byla koncem října Kč sražena v Curychu až na 5 bodů. Z obavy před novou válečnou zápletkou ve střední Evropě ztratila naše koruna jakoukoliv podporu na cizích trzích, ba i naši přátelé viděli ve zhroucení se naší měny prostředek, kterým může býti na nás působeno k umírněnosti.

Bohužel nezůstal tento pokles bez vlivu na tuzemské hospodářské poměry. Nastal nejnebezpečnější úkaz, jenž může méně hroziti — útěk domácího obyvatelstva od vlastní měny, od československé koruny. Dá se to vysvětliti, třeba ne omluviti. Země stála před novou válkou, armáda byla zmobilisována nejen osobně, ale hlavně věcně, miliony byly vydány na nákupy surovin i hotových výrobků v cizině, země byla zásobována potravinami z ciziny a to vše v době, kdy zásoby cizích devis a valut nebyly vysoké.

Vznikly obavy, že nakoupené zboží bude válkou zničeno, že veškerá výroba bude omezena, že dráhy, sotva dané trochu do pořádku, budou opět ruinovány, že Slovensko může se snadno státi, byť i přechodně, jevištěm bojů a zkázy. Opět hrozilo nebezpečí, že bude ubývati statků, za to však přibývati peněz bez krytí i bez důvěry, nejen cizích, ale i vlastního obyvatelstva.

Pokles měny přelil se velmi rychle do tuzemského hospodářského života a disparita mezi bursovní cenou čs. koruny v cizině, kursem a její nákupní silou v tuzemsku se podstatně snížila. Když podařilo se opětně kurs naší koruny ze 5 bodů v Curychu pozvednouti, byla tato disparita počátkem ledna 1922 již při kursu 7—8 bodů úplně vyrovnána.

Od těchto 8 bodů výše začíná období deflace, poněvadž předpokladů, s kterými mohl ministr Rašín počítat v roce 1918, v druhé polovici roku 1919 a první polovici roku 1920, zde již nebylo, nákupní síla čs. koruny odpovídala jejímu kursu 7—8 bodů v Curychu.

Od ledna do července 1922 stoupl kurs Kč na 10 bodů, což vyvolalo již menší potíže hospodářské, důkladněji byla postižena baisovní spekulace v koruně. Prudký vzestup z 10 bodů na 19 do podzimu 1922 a prudký pokles na 16—17 bodů koncem roku 1922 měly, jak známo, následky velmi osudné. Pomocí zahraniční půjčky v Anglii získané podařilo se bankovnímu úřadu kurs Kč stabilisovati na 3 $ za 100 Kč. New York vystřídal Curych.

Je zbytečno líčiti hospodářské následky tohoto deflačního období, jsou ještě v dobré paměti. Nezáleží zde na postižených a padlých, ti jsou v každé hospodářské krisi a těch zažil již svět velmi mnoho, aby opět šel do zdravých poměrů hospodářských.

Záleží jedině na tom zjistiti pro budoucí postup nápravy měny, zda hospodářský užitek z deflace vyvážil ztráty jí vyvolané.

V létě 1922, kdy koruna na svém vzestupu se blížila 17 bodům v Curychu, měl jsem po delším pobytu v cizině náhodou možnost mluviti o tomto zjevu s ministrem Rašínem. Byl jsem velmi překvapen jeho střízlivým nazíráním na věc, viděl jsem jej opět stoupencem stabilisace jako v roce 1919, ovšem byl úplně spokojen vzestupem koruny na 3 $ za 100 Kč. Byl by si přál více, kdyby to bylo bývalo možno, ale sám vyslovoval pochybnosti, jak náš hospodářský život tento vzestup snese. Byl ovšem toho názoru, že se musí přizpůsobit i za cenu značných obětí.

Hospodářské důsledky deflace nebyly tenkráte ještě znatelny v celé své ostrosti, dostavily se teprve později zrovna tak, jak se uplatňovaly s větším či menším opožděním následky inflace.

Na jednom názoru ministr Rašín trval, že zpevnění koruny má význam pro výši naších zahraničních dluhů. I tento názor byl možný jen v druhé polovici 1922, kdy zahraniční dluhy počítány v kursově zvýšené koruně, snížily se číselně na třetinu v době, kdy žili jsme v tuzemsku ještě v inflačních cifrách a sotva jsme byli u stabilisace — daleko ještě ne u poklesu — cen všech životních potřeb, mezd, platů a zisků. Daně byly vyměřovány ohromnými sumami, z nichž veliká část nikdy nebude zaplacena, poněvadž daňové subjekty zmizely v konkurseh, vyrovnáních a likvidacích. Splnila se obava ministra Rašína, vyslovená několikráte v roce 1919, že mezi korunou znehodnocenou na 5 bodů a pak zhodnocenou na 15 bodů si uděláme znaménko rovnosti, což není prakticky možné. První, kdo se této chyby dopustil, byl stát při hodnocení svých zahraničních dluhů. Je pravda, že je nyní stát dlužen do ciziny, přepočítáme-li zahraniční dluhy v korunách, méně korun na počet a že za své koruny, které mu ve formě daní, cel, poplatků a jiných státních příjmů docházejí, aby dostal více dolarů, liber sterlinků, holandských zlatých atd., v nichž musí své zahraniční dluhy splácet a úrokovat. Ale stát nemůže svých tuzemských příjmů k placení zahraničních dluhů použít, poněvadž by pouhým kupováním cizích valut se v brzku ocitl na šikmé ploše pasivní platební bilance, před čímž ministr Rašín neustále varoval a v čemž viděl největší nebezpečí pro naši měnu. Není tedy jiné možnosti pro spořádaný stát, než užiti pro splacení a úrokování zahraničních půjček aktiva své platební bilance do ciziny a tu lze docíliti jen tím, prodáme-li do ciziny více zboží, než koupíme. Můžeme tedy své zahraniční dluhy zaplatiti jen vývozem výrobků a surovin, kterých máme přebytek, při čemž je kurs domácí měny na zahraničních bursách a výše měnové jednotky zcela lhostejnou.

Finanční krise deflací vyvolaná způsobila, že i soukromým podnikům bylo mnohem obtížnější zaplatit v letech 1923—4 dluh 1.000 £ částkou 150.000 Kč než by jim to bylo bývalo možno částkou vyšší, třeba 250.000 Kč, ale bez krise výrobní a finanční, v níž se deflací ocitli.

Dnes není přirozeně jiného východiska než všemi prostředky ministrem Rašínem tolikráte doporučovanými, hlavně šetrností, zvýšenou, racionelní výrobou, získáváním nových odbytišť usilovati o zlepšování naší platební bilance a o rovnováhu ve státním rozpočtu. Výsledkem těchto dvou faktorů je stabilisace naší měny, které nehrozí pak žádné nebezpečí.

Velmi často se mluví o zachování odkazu ministra Rašína v tom smyslu, že tímto odkazem je deflační politika měnová. Kdo sleduje vývoj snah ministra Rašína o nápravu naší měny, zjistí, že celým jeho dílem jdou tři zásady: boj proti inflaci, státní rozpočet bez deficitu a aktivní platební bilance. Tyto tři zásady a nic jiného jsou odkazem ministra Rašína a zcela určitě půjdeme vstříc hospodářskému rozkvětu i politické vážnosti, dokud tyto tři zásady budou zachovávány. Těmto třem zásadám dovedl však ministr Rašín své finanční plány vždy velmi účelně přizpůsobovati a z jeho teoretických spisů je zřejmo, že nic mu nebylo cizejším, než zkostnatělé ustrnutí na určitých metodách.

Život a instituce

Ferd. Peroutka:

Krise manželství?

III.

Jsou lidé, kteří svou povahou jsou vedeni k tomu, aby uznávali pouze extrémy, a kteří vše, co je mezi těmito, pokládají za rozbředlou kaši. Tito lidé, přijde-li řeč na politiku, podezřívavě očuchávají každého, kdo se nejeví býti ani reakcionářem ani komunistou, pokládají ho za živou mrtvolu a praví, že mu chybí schopnost rozhodnouti se jasně pro nějakou věc. Pobručují si: zřejmě není ani pro to, aby továrníci byli věšeni, ani pro to, aby byli komunisté střílení; Kramáře nectí a Hakenovi se posmívá; jaké, u čerta, může míti mínění? nemůže býti jinak, než že nemá charakteru a že se vším koketuje. Tito lidé chtějí, aby ve všech problémech byl hodný Fridolín a zlý Dětřich a nemají smyslu pro to, že by v prostoru mezi politikou Živnostenské banky a politikou komunistické internacionály mohlo býti ještě dosti místa pro počestné názory. Patrně jen s nelibostí připouštějí existenci jara nebo podzimu, neboť tato roční období jistě nejsou vyhraněná a určitá, porovnáme-li je s létem nebo zimou. Jsou mezi těmito lidmi i takoví, kteří jednou pochybují o vaší inteligenci z toho důvodu, že se nemůžete odhodlati souhlasiti s komunisty, a za tři roky na to berou v pochybnost váš rozum, poněvadž popíráte právo Mussoliniho na obsazení řeckých ostrovů. Vzdejte se naděje, že byste před tváří těchto lidí mohli býti kdy něco jiného než »ani ryba a ni rak«. Jejich nervům hoví pouze mínění nápadné a sensační.

Některé osobnosti, podobné těmto, bouchly, jak se

mi zdá, pěstí do stolu, když přečetly první dvě části mé úvahy o manželství, a děly: tak co, je manželství dobré nebo špatné? proč nám to neříká dosti jasně? proč se patlá v nějakých polotonech? trochu chválí a trochu haní a vůbec se vine jako potůček; je to patrně organická neschopnost pojmouti nějaké rozhodné mínění; zdá se, jakoby dokonce brečel nad pádem křesťanské morálky; není nám třeba takové sekaninky; chceme slyšeti buď a n o nebo n e, a nic více.

Představoval jsem si, že tu řeknu mnohé věci ve prospěch manželství, aniž bych se musil bít do prsou a foukati do trumpety pathosu. Ale jsem ochoten vyhověti a pravím proto ve věci manželství: ano, ano, ano. Sáhnu dokonce i po pathosu a řeknu, že ty, kdož by nejraději manželství vyhladili, dovoluji si pokládat za něco jako běsy. Tím jsme se však zároveň dostali k bodu, ke kterému sahá má snášelivost vůči potřebě t. zv. rozhodných mínění, a nadále se povinu zase jako potůček. To znamená, že sice budu mluviti velmi ve prospěch manželství, že však z pudu po pravdě zaznamenám i všechny problematické stránky této instituce. Manželství má v sobě onu typickou směs dobra a zla, příjemnosti a nepříjemnosti, moudrosti a pošetilosti, výhodnosti pro jedny a nevýhodnosti pro druhé, jaká charakterisuje všechna společenská díla. Zajisté jest to instituce nedokonalá. To však není námitka, neboť všechny instituce jsou nedokonalé a nevyhovují člověku úplně. Manželství ovšem není utvářeno tak, aby vyhovovalo choutkám každé minuty a aby podporovalo naši nestálost a proměnlivost. Proto nás někdy tísní. Chce-li však někdo, aby tato instituce poslušně lezla v našich stopách jako věrný pes, aby se za námi točila do kolečka, napadne-li nás se tak točiti, a aby nás sledovala hned napravo, hned nalevo — pak ukazuje, že nemá ani ponětí o podstatě institucí. Tyto nejsou tvořeny proto, aby vyhovovaly našim náladám. Kdo si přeje něco takového, nechť jde do noční kavárny, kde ho nebudou tísniti žádné závazky. Smysl institucí naopak jest v tom, že staví do lidského života něco trvalého a povýšeného nad chvíli. Obávám se, že není na světě věci — a byť by to byla žena nejkrásnější a nejdokonalejší — jež by nemohla člověka na nějakou dobu omrzeti. Kdybychom chtěli, aby se instituce poslušně plazily za proměnlivostí našich choutek, pak nepochybně bychom vůbec nemohli tvořit žádné instituce, neboť jejich podstatou je živel trvalosti. Smysl instituce je v tom, že udržuje člověka někdy i proti jeho vůli, jež podléhá časem anarchistické náladě, v jakémsi pořádku. Je vypočítána na vyplňování dlouhých cílů a úkolů, pro něž jedinec nemá dosti stálosti. Chce-li však někdo takovou instituci, která by vyhovovala každému zvratu nálady a citu, pak jest to totéž, jako kdyby chtěl prostupnou zeď. Smysl zdi, jak víme, jest právě v tom, že jest neprostupná. Všechny instituce ukládají jistou míru omezení. Neomezující instituce je asi tolik jako prostupná zeď.

Chceme-li se dívati na manželství reálně, musíme uznati, že nebylo utvořeno jako instituce čistě erotická, t. j. jako instituce, jejíž první starostí jest vyhověti ve všem všudy erotickému životu. Zlomyslníci mají proto lehkou práci, dokazují-li, že erotická žhavost netrvává tak dlouho jako manželství. Se stanoviska objektivity zajisté musíme připustiti, že jest snáze slaviti padesáté výročí své svatby než padesáté výročí erotické žhavosti vůči jedné ženě. Láska často vadne brzy v manželském vzduchu, a jsou mnohá manželství, která jsou uzavírána vůbec bez erotických illusí. Nechci zde zatím mluviti o tom, že manželství, v němž erotika brzy vyprchá, prozrazuje malou dávku erotického talentu. Musíme připustiti, že kdyby manželství mělo býti institucí čistě erotickou, musilo by býti vytvořeno podstatně jinak. Dle všeho by musilo býti daleko nestálejší a volnější. Možná, že by vůbec nemohlo býti institucí, neboť nestálost se nesnáší s institucí. Kdyby manželství bylo erotickou institucí, musilo by býti ochotno povoliti ihned, jakmile pohasne erotický zápal, a pomoci člověku hledati jinou bytost, při níž erotický zápal se obnoví v prvotní žhavosti; musilo by se s ošklivostí odvraceti od manželství, v nichž láska odumírá. Vidíme všichni, že manželství tak nečiní, a že naopak jeví snahu udržeti dva lidi v poutech, i když už tato nejsou zcela růžová. Jemní lidé, myslím, nemají mnoho shovívavosti k ženám, které se vdávají z touhy pro zaopatření, nebo k mužům, kteří se žení z toho důvodu, aby jim někdo spravoval punčochy, aby měli pořádek ve svých límcích nebo aby nepropadli alkoholismu. Ačkoliv si zajisté všichni přejeme, aby manželství bylo založeno co nejvíce na lásce, musíme uznati vzhledem k nepopíratelným faktům, že jest založeno i na jiných věcech, a že jeho úkolem není poslušně vadnouti, jakmile šedne erotický žár. Manželství za své historické existence nebylo vždy zcela shovívavé k lásce. Tato instituce nutila některé lidi, aby do ní vstupovali bez lásky, jež jedině může ospravedlniti tělesné oddání, a nutila jiné, aby v ní setrvali, i když už láska pohasla. Tito lidé měli nepochybně po jistých zkušenostech právo dívati se na manželství jako na obílený hrob. Dovedlo býti i kruté, jako vůbec instituce někdy bývají kruté. Daleko jsouc toho, aby chtělo citlivě sledovati všechny pohyby lásky, manželství naopak žárlivě upevňovalo a ohražovalo svou vlastní sféru a říkalo: nemáš práva jíti za svou láskou. Jsou filosofové, kteří to shledávají zcela správným. Mezi ně patří na př. Nietzsche, jenž měl pro instituce a řád skoro tolik smyslu, jako dokonalý pruský úředník. Ten litoval »rostoucí shovívavosti ve prospěch sňatku z lásky«. Pravil, že rozumnost manželství byla v jeho nerozlučnosti; to právě tvořilo z manželství instituci, která si dovedla získati sluchu proti náhodě vášně, citu a okamžiku. Manželství, napsal, nezakládá se na lásce, nýbrž na pudu pohlavním, vlastnickém, panovačném, jenž si stále organisuje nejmenší útvar panství, rodinu, jenž potřebuje dědiců, aby udrželi fysicky nabytou část moci, vlivu, majetku.

Podstatou manželství je mnohem více věcí, než pouhá erotika. Jsou šťastní lidé, u nichž manželství dlouho se zakládá na lásce. V průměru společnosti, jakožto sociologický zjev, by však manželství pravděpodobně dávno zahynulo nebo ztratilo i poslední stopy stálosti, kdyby se zakládalo pouze na erotice. Je očividno, že ten, kdo jednoho dne skládá přísahu, že bude milovati po celý život nějakého člověka, je na nejlepší cestě státi se křivopřísežníkem. Nikdo z nás nemá své city v hrsti. Manželství má jednu nebezpečnou stránku: zbavuje tajemnosti, způsobuje, že dva lidé počnou se viděti velmi všedně. Jistá dávka romantiky je však solí erotiky. Manželé bohužel často propadají nedbalosti v poměru k sobě; nestarají se, jak se jeden jeví druhému. Obávám se, že jsou i manželé, kteří tak daleko ženou všední důvěrnost svého soužití, že spolu chodí i na stranu. Není pravda, že

lidská duše je bezpečná a spolehlivá. Je nebezpečná a nespolehlivá. Nabaží-li se jednoho, touží po novém. Novost a nic jiného je důvod, pro který muž často podvádí ženu s bytostí daleko horší i nehezčí, a pro který žena se tajně oddává muži, který ve všech směrech je pod jejím manželem. Bude-li jednou napsána kniha o umění manželství, bude v ní nutno věnovati podrobnou kapitolu o uchování půvabu ve spolužití. Cili, jinými slovy: nejprospěšnější věcí pro manželství jest, dovedou-li manželé dlouho zůstati pouhými milenci.

Nejhorším nepřítelem manželství je zákon změny, který více méně sedí v každé lidské duši. Vím sice, že Bernard Shaw kdysi zlostně zabručel, že by »případy chronické, celoživotní lásky, ať citové nebo smyslné, měly býti předány lékaři, ne-li již katovi.« Nevím, jakými moudrými a racionalistickými důvody vykládá tento starý satyr paní Shawové, proč s ní setrvává v manželství. Nemyslím, že by duše paní Shawové byla tím nasycena, kdyby jí řekl: Já, miláčku, jsem tvůj manžel až do dnešního dne na základě některých sociologických potřeb; obětuji se, dušičko, aby bylo učiněno zadost kterémusi společenskému principu. Ačkoliv je Shaw velmi odvážný muž, sotva jde jeho odvaha tak daleko. Manželství z lásky, které vůbec nemyslí na úkoly, má více vyhlídek na splnění těchto úkolů, než manželství z rozumu, které se stále ohlíží po své sociologické funkci. Neboť jsou jisté věci a nepříjemnosti, které lze překonati jen tím, že to učiní jeden pro druhého rád, ne pouze ze zásady. Ačkoliv je nám zřejmo, že ten, kdo si déle uchová lásku, má více erotického talentu než ten, kdo ji brzy ztratí, přece musíme připustiti existenci zákona touhy po změně, tohoto, jak jsme řekli, nejhoršího nepřítele manželství. Proti tomuto zákonu stojí instituce s celou svou tvrdostí. Nedivte se, že mu nevyhovuje. Byla zřízena právě proto, aby mu nevyhovovala.

Jsou jisté maličké touhy po změně, které nejsou více než nálady a které touží jen po příjemném polehtání. Ty nepochybně lze snadno překonati při trochu dobré vůle, nepovažuje-li někdo právě své pohlavní ústrojí za nejvyšší zákon. Ale jsou i jiné bytostné touhy po změně, při nichž celá bytost usýchá. To je v případech nešťastných a zklamaných manželství. Soudí-li někdo, že je nutno za všech okolností setrvati v manželství, jak se dříve žádalo, soudí-li, že manželství je absolutně nerozlučné, prozrazuje, že má poněkud hrubé nervy. Nutiti v některých případech člověka, aby setrval v manželství, toť skoro totéž, jako ukládati mu doživotní vězení. Všichni se můžeme zmýliti ve své volbě. Není horšího utrpení, než nutnost nejintimnějšího spolužití s bytostí, která se po nějaké době ukáže nízkou. Vzhledem k těmto případům byl zákon, který podstatně ulehčil rozluku, dílem osvícené humanity, která všude má za úkol zbavovati člověka nesmyslného utrpení. Ale právě proto, že jest dnes celkem lehko odejíti z manželství, mizí několik důvodů k nevěře. To platí ovšem pouze pro ženy, které se nedívají na manželství jako na jemnější formu prostituce, t. j. jako na prostředek k obživě a pohodlí.

Doba a lidé

Excentrické kluby.

Při slově »anglický klub« vyvstane každému Evropanu na mysli postava druha našeho mládí, mistra Filease Fogga z Verneova románu »V osmdesáti dnech kolem světa«. Tento výstřední hrdina byl dle slov samotného autora »pouze členem Reformclubu a ničím více«. Spisovatelé všech zemí na kontinentě nesčetněkrát již popisovali velké anglické politické kluby, jako National Liberal, Reform, Carlton, Constitutional, Conservative a j. a vysvětlovali, jakou úlohu hrají tyto kluby v anglickém společenském životě.

Méně známé jsou t. zv. kluby originálů: »Tuláků« (Vagabonds), »Divochů« (Savages) nebo »Excentrický klub«.

Politické kluby navštěvují Angličané tehdy, chtějí-li jísti nebo politisovati. Kluby originálů jsou prý tu však proto, aby soustřeďovaly členy literární a výtvarné umělecké bohemy, za účelem vybití jejich výstředních názorů na svět, smělých myšlenek, nových theorií a kácení idolů. A ponévadž smělé theorie nepřipouštějí, aby se jejich výstřední obhájci dle nenáviděného měšťáckého způsobu stále dívali na hodinky, není-li už jedenáct, t. j. není-li již čas jíti na kutě, byla prý v klubech originálů zrušena půlnoc.

Ve skutečnosti však se staré londýnské excentrické kluby liší od obyčejných pouze názvem a vyšším členským příspěvkem. Na sobotních schůzkách »Klubu divochů« možno na př. viděti biskupy i skutečné prince. Zemřelý král Eduard VII., dokud byl ještě následníkem trůnu, navštěvoval velmi horlivě »Klub divochů«.

Podivné legendy vypravují, že se v tomto klubu opravdu kdysi scházeli bohemové bez groše v kapse, ale to bylo někdy v době mamutů. Dnes jsou tu pouze »divoši« ve skvělých fracích. Stěží by se vám podařilo najíti »divocha«, jehož roční důchod jest menší tří tisíc liber šterlinků.

»Klub divochů« má vlastní velkolepý dům na nábřeží. Obrovské schodiště jest ozdobeno trofejemi, které přivezli členové klubu z dalekých krajů. Jsou tu válečné sekery severoamerických Indiánů, ozdobené lidskými vlasy, dýmky míru, australské bumerangy, papuánské palcáty, sekyry Maorisů z hlazeného nefritu, luky, kopí, šípy a štíty z kosti nosorožce. Mimo to visí na stěnách originelní menus všech členů; každé menu jest okrášleno kresbami, představujícími divocha, a to skutečného, nikoli ve fraku.

Na ukázku popíšu jedno takové menu: v jednom rohu jest seznam jídel a ostatek listu jest vyplněn vyobrazením trochu podrouseného troglodyta, klátícího se a převrhnuvšího láhev šampaňského; v jedné ruce drží obrovský palcát, v druhé toulec. Příkladem tohoto divocha bez uvozovek řídí se »divoši« v klubu — pojedí, popijí, i zazpívají si. Jest to ovšem zpěv ušlechtilejší, doprovázený hrou na klavír, jenž stojí v jídelně klubu, z jejíž oken jest překrásná vyhlídka na řeku.

Bývají tu pořádány též večery na počest toho či onoho hrdiny dne, o němž právě píšou noviny. »Divoši« hostí slavného cestovatele, sotvaže se navrátil z oblasti věčného sněhu či z tropických bažin; vynikajícího politika, jakmile pronesl řeč, která rozrušila celý politický svět; autora nové knihy, na niž veřejnost reaguje velmi bouřlivě po dobu »celých« sedmi dnů; generála, který na hlavu porazil nepřítele, nebo šikovně vyklouzl z nastražené mu pasti; biskupa, vrátivšího se z Afriky; herce, vytvořivšího typ v modní hře, atd. atd.

Po obvyklém běžném rozhovoru musí každý host »divochům« něco převésti, cokoliv — short of burglary — t. j.

všechno, kromě loupežné krádeže. Když jest po obědě, zabuší předseda třikrát ohromným válečným palcátem a vyzve »rudé bratry«, aby vykouřili dýmku míru, t. j. doutníky. V té době pronese vzácný host řeč, a tato řeč rozhodně musí býti vtipná a musí vždy končit anekdotou, — tak velí starý, zavedený zvyk klubu. Jest velice zajímavo, pozorovati, jak starý vousatý astronom, objevitel nové komety, důstojný biskup nebo drsný generál z kolonií, zvyklý pouze na úsečné povely, se snaží vymysleti či vzpomenouti si na »něco zábavného«.

Také klub výstředníků má svůj dům, nedaleko náměstí Piccadily. A stejně jako v klubu »divochů« mohou býti jeho členy pouze velmi bohatí lidé. Na tomto klubu není »výstředním« nic jiného, než název. Jinak jest to naprosto úctyhodný klub »bohémů«, sjíždějících se ve vlastních automobilech. V Londýně jest přes osmdesát podobných klubů, jichž členy nemohou býti ledající usmolenci s ročním důchodem pěti tisíc liber šterlinků. »Klub výstředníků« jest rozhodným odpůrcem měšťáckého pravidla, které nařizuje, že každý občan má býti o půlnoci již v posteli, — vysvětlil mi před lety kterýsi »výstředník«, když jsem jej požádal, aby mi formuloval »symbol víry«.

Klub je otevřen od půlnoci do čtvrté hodiny ranní. Podívejme se tam. Nejdříve nám padne do očí velikánský obraz, pokrývající celou stěnu, znázorňující rej nymf a satyrů. Místem děje jest zřejmě takové podnebí, v němž by fíkový list byl obtížným a zcela přebytečným. Podlahy klubu jsou postlány ohromnými koberci, v nichž jsou vetkány podivné obrazy; na př. sovy, držící v zobácích hodiny, jejichž ciferník má pouze číslice XII. a IV. Také hodiny, stojící na nádherném krbu v předsíni, mají jen tyto dvě cifry. Zbývající číslice jsou bez ladu a skladu vytepány zlatem na mramorové desce, do níž jsou hodiny zasazeny. Mimo to jest na desce nápis: »Chvíle, která se stává mukou, dělá z člověka hlupce«.

Nejdříve uvede člen klubu svého hosta do bufetu. Válka postihla výstředníky krutou ranou, t. j. zákazem nalévání silných nápojů po uplynutí ustanovené hodiny. Výstředníkům nezbylo ovšem nic jiného, než přijmouti toto nové nařízení s pokorou, s jakou se přijímá smrt, proti níž jsou i výstředníci bezmocni... Na stěnách v jídelně visí portréty slavných členů klubu, jejichž hlavy trčí na pidimužích tělech. Mezi těmito jsou rozvěšeny kresby, znázorňující ženy, jichž jediným oděvem jest jejich vlastní kůže. V bufetu i v jídelně setkáme se s několika desítkami mladých, starších i zcela starých »výstředníků«, kteří solidně, vážně a s rozmyslem pojídají, popíjejí (neudeřila-li ovšem ještě hodina, předepsaná zákonem) whisky se sodovou vodou i bez vody, šampaňské, portské či jiné víno, oblíbené nejen u výstředníků, nýbrž i u měšťáků.

Výstředníci jsou oblečeni přísně dle mody. Občas vystupují i mimo hranice svého klubu; nejčastěji hromadně navštíví některé divadlo. Mezi pátou a šestou hodinou navečer zastaví před divadlem ohromný vůz, z něhož jeden po druhém vyskakují členové klubu. »Vtrhnou« do divadla, jehož majitel i sloužící již čekají na předem ohlášený »vpád« výstředníků. Poté jsou uzavřeny dveře a výstředníci hrají sami pro sebe. když skončí, pošle jim majitel divadla účet, který tajemník klubu zaplatí šekem, prozkoumav pozorně každou položku.

Nuže, jací to jsou bohémové, jež vidíme v klubu výstředníků? Jsou tu vynikající beletristé, kteří počítají své příjmy na desetitisíce, malíři, kteří nemusejí, jako hrdina Murgerův, stále předělávati obrazy a prodati je konečně jako vývěsní tabuli, a herci, placení jako věhlasní tenoři.

Jsou to vesměs velmi, velmi bohatí lidé, kterým je příjemno nazývati se výstředníky a jimž se nechce o půlnoci do postele. Všichni tito »bohemové« se baví a dělají »výstřednosti« v mezích přísné důstojnosti. Zkrátka, každý z nich dle přísloví »radovati se jest trudno«, — »takes his amusements very sadly«.

Všechny tyto kluby jsou zbytky staré, předválečné Anglie. Po válce objevily se v Londýně nové noční kluby, jichž členy jsou příslušníci »jiného svazku sociální historie Anglie«, než »divoši« a »výstředníci«. O těchto klubech čteme nejvíce zpráv v policejní kronice. V těchto dnech na př. sebrala policie 242 členů »Cursitor clubu«. Dámy byly nazítří přivedeny k soudu v maškarních kostymech. V těchto nových klubech schází se společnost dle francouzské písničky:

Pour y danser le cancan...
Toujours — toujours.
La nuit comme le jour...
Et youp! youp! youp!
Tra la la la... la la la!

Příčinou konfliktů s policií nejsou však choreografické výstupy, nýbrž kokain, opium, pitky v zakázané době a karty, karty, karty...

Londýn. *Dioneo.*

Literatura a umění

L. Dixonová:

Socialismus a umění.

Jedním z nejvážnějších a nejméně kompromisních zástupců víry v důležitost a cenu ideálů jest Ramsay MacDonald. Ještě žádný politik a hlavně žádný ministerský předseda nekladl takovou váhu na velkou potřebu ideálů v dnešních dnech.

V jedné znamenité řeči v prosinci minulého roku na tema o »Ideálech v politice« MacDonald, narážeje na výrok jedné z ženských kandidátek strany práce, že už nikdy nenalezne dosti mravní odvahy, aby prošla bahnem, jímž musila projíti při posledních volbách, prohlásil, že »ti z nás, kteří prošli tím vším a popsali to nějakými nepěknými a útočnými slovy, nabyli ještě dosti opačné zkušenosti k víře, že anglický národ připustí idealismus ve veřejném životě a my že upevníme své ideály.« Pravil dále: »Chcete daleko více než program; chcete něco jako evangelium. To není pouhý výraz nějaké sentimentality, to jest pevný, praktický výsledek pozorování a zkušenosti.«

Pro mnohé z těch, kteří se účastní celou duší namáhavého života praktické politiky, — hlavně pro ty, kdož mají málo záviděníhodnou povahu — se stává hlavní nezbytností ukojení naléhavé potřeby klidu. Šťastni ti, kdo si mohou popřáti takového osvěžení. Vrací se k námahám a obtížím boje posílen. Pěkným obrazem toho jest vynikající článek ve »Forward«, uveřejněný před nedávnou dobou pod názvem »Po boji«, v němž napsal MacDonald tato znamenitá slova, která v mnohých vyvolají srdečnou sympatii:

»Někdy musíme uprchnouti před známými věcmi, tvářemi a hlasy, před denním koloběhem a všedním zaměstnáním, neboť naše duše se podobá trsu zelené trávy příliš pošlapanému. Musí se chránit a ošetřovat a musí se jí popřát samota.

Tu mi popřejte cestu do hor, bečení ovcí, mraky, slunce a déšť, hroby vymřelých ras, doškové střechy živých, dýmku a oheň, když se den chýlí ke konci, a čistou postel k spánku, až do chvíle, kdy mne slunce ráno probouzí.

Klamou-li přátelé, horská cesta nikdy nezklame. Máte-li

úspěch, nelichotí. Není jízlivá, prohrál-li jste volby. Je vždy vaším věrným přítelem a svou bodrou vyrovnaností vám oslazuje a osvěžuje zdraví.

Nic není nad ní spolehlivějšího, a šťasten jest ten, kdo k tomu došel.«

*

Za svého úřadu ministerského předsedy při otevírání výstavy moderního francouzského umění v červnu minulého roku vyjádřil MacDonald své mínění, že není nic důležitějšího nad povzbuzování současného umění: »Každý se žene za starými mistry, ale současný umělec dneška jest starým mistrem budoucnosti.« Umění, pokračoval, jest jakýmsi výrazem internacionalismu. »Tato schůze vzdala poctu našim francouzským kolegům, umělcům, a tato výstava se zařadila mezi ty vzácné případy, které odstraňují nesnáze a umožňují vzájemnou pomoc. Očekávám, že umění bude hráti velkou úlohu v přispění k internacionálnímu a universálnímu míru.«

*

Bernard Shaw také vyjádřil své názory na dnešní potřebu umění a vyslovil výstrahu před soustřeďováním se na minulost a na umělecké nadvýrobě. Ve své zahajovací přednášce na Škole umění a řemesel varoval studenty, aby nezačínali život v nevědomosti o tom, jak svět na ně pohlíží — totiž jako na nemravné a nepočestné. Řekl doslova: »Já jsem se ovšem rozhodl pro umělecký život, protože jsem nedovedl žíti počestným životem. Ale umění jest jednou z věcí, které se musí dělati dobře.«

Varuje mladé lidi, aby neutíkali od minulosti, poznamenal, že to nejhorší v devatenáctém století bylo vytvořeno v době, kdy lidé psali a učili se zuřivému nadšení pro gotické umění. Pokoušeje se povzbuditi studenty k zdravému opovržení k minulosti, vypravoval jim Shaw, jak se zmýlil při návštěvě chrámu v Beverley. Viděl tam krásné okno, které se lesklo jako drahokamy, což jest vlastností nejlepšího barevného skla. Vypadalo jako »nejdokonalejší dílo třináctého století«, ale po dotazu byl poučen, že je to dílo moderního umělce, které bylo sem umístěno před třemi roky.

*

Na schůzi v Restaurantu Zreformované kuchyně v Londýně pod protektorátem Rady socialistických nedělních škol mluvil C. M. Dowse na tema »Umění a socialismus« a řekl, že přišla-li pro socialisty doba, aby vedli stát a zemskou správu, že musí mezi jiným zlepšiti možnost přístupu k uměleckým světovým dílům, zdůrazňovati obrazotvornost, kterou jest pokládati za užitečnou pro každý obor lidského života, a musí umožniti volný vývoj uměleckých sil u těch, kdo mají nadání. Přednášející pravil: »Máme tedy připustiti existenci velkého počtu občanů, kteří se zdají pracovati v křečovitých výbuších, když jsou inspirováni, jak oni tomu říkají? Nepostaví se naše zreformovaná společnost proti těmto lenochům? To by se dalo rozřešiti filtračním postupem. Měli bychom použíti k jiným účelům práce mnoha tisíců tak zvaných dnešních »umělců«, a svět by nebyl o nic horší. Velké umění bude vždy vzácné, a nařídí-li stát, aby se osamotnilo několik jeho velkých umělců a přísně omezí činnost lidí s malým nebo nevyvinutým nadáním, přinese to nejlepší výsledek. Neradím k potlačování každé umělecké schopnosti, ale bude tu spousta prosté práce kreslířské, dekoratérské a řemeslnické jako denní zaměstnání lidí průměrné schopnosti a zvýšení volného času, které bude jedním ze šťastných výsledků osvíceného socialismu, umožní každému, aby užil všeho svého nadání k tvoření uměleckého díla, které bude volným výrazem jejich duševních schopností. Kapitalismus a plutokracie,« končil Dowse, »se nezajímaly o umění — leda jako o investici.« Připustil, že plutokracie ve středověku měla dobrý umělecký vkus, ale tvrdil, že dnešní plutokracie nemá vůbec žádného vkusu.

*

Novinářské zprávy z posledních dvou měsíců se zmiňují o přerušení »dlouhého mlčení« starého příslušníka strany práce, kdysi proslulého člena parlamentu, který proslovil řeč na výstavě moderního malířství v Hanley. Pravil, že jest tu rostoucí poptávka těch, kteří byli nesprávně pojmenováni prostým lidem, po lepším společenském a umělečtějším životě a že by se mělo této potřebě vycházeti vstříc s větší odvahou, vynalézavostí a pomocí, než jakou dříve projevovaly útvary místní správy.

Nejen že upadla účast davu na footbalových zápasech a jiných přeprofesionalisovaných sportech, »ale i kino a jiné falešné útvary umění ztratily na své přitažlivosti«.

Lid musí dostati umělecké galerie, musea a zábavní střediska, která by nahradila nečisté zábavy, lidem moudře opouštěné.

*

Byla uspořádána výstava obrazů od dokařů, posluhů a nezaměstnaných dělníků ve východní čtvrti Londýna, otevřená ministrem výchovy lordem Eustace Percym. Bylo konstatováno, že 200 z přítomných členů je bez práce. Ředitel výstavy řekl zástupci listu, že »mnozí z těch mužů, kteří tu malují nebo pracují, nedovedou čísti ani psáti. Dejte některému z nich pero, a on bude na rozpacích. Dejte některému z nich štětec a barvy a namaluje vám znamenitý obraz.«

Socialistická výstava umění došla všeobecného úspěchu a našla značný zájem i velký počet návštěvníků, z nichž skotští členové parlamentu projevili prý velké uznání. Jeden nadšený divák prohlásil, že »by byli vystavovatelé okouzlili Williama Morrise, který by byl viděl v těch obrazech vznik demokracie v umění. Tito skotští »divoši« — umělci hledají krásu a jest pozoruhodno, že si zachovali svého ducha a nazírání ve své krajní chudobě a bídě. Jedním z nejzajímavějších oddělení výstavy jest oddělení politických kreseb, kde jsou sesměšněni majitelé trustů a vůbec »vykořisťovatelé« slohem výmluvným a přece zdrželivým.« Shledali jsme, že z výstavy v tomto zvláštním oddělení povstal nápad založiti dělnický humoristický list.

*

Chelmsfordský biskup řekl nedávno, že Anglie stojí před vzkříšením pohanství. Syn jednoho známého žurnalisty s ním nesouhlasí. Pravil: »Poněvadž bylo pohanství jedním z nejlepších období v lidských dějinách, přál bych si, aby byl biskupův úsudek správný. Na neštěstí jsme upadli do něčeho nekonečně horšího. Pohanský věk byl věkem, jenž vzdával poctu duchu a mozku, na rozdíl od dnešní doby, která zbožňuje živočišnost a materialismus. Dnes jest doba železa a politiky. Je to doba amerikanismu, ne pohanství. Velcí politikové uznávají ideály, a ideálem dnešního věku

jest »pryč s tím«. Hbité nohy jsou silnější než silné paže, bystrý mozek jest mocnější než tvůrčí touha. Výsledkem jest, že životní boj je denně prudší a usilovnější, a výsledný život nestojí za tu námahu.«

*

Známý herec a divadelní ředitel Artur Bourchier, který se teď přidal se svou ženou ku straně práce, projevil praktickou a velmi cennou příchylnost. S nadšením a velkodušností dal divadlo na Strandu k použití Neodvislé Straně práce, aby »vyjadřovala ideály strany nejen slovy, ale i hudbou, dramatem a uměním v nejvyšších jeho formách«. Paní Bourchier se činně účastní v organisaci nedělních večerních schůzí; jest členkou výboru, který má na starosti tato pořádání.

Jak důležitý jest tento plán pro dělníky, jest vyjádřeno ve slovech Fenner Brockwaye, tajemníka Strany Práce:

> »Pan Bourchier nám dovolil užívati tohoto divadla bezplatně a sám nese všechny výdaje za světlo, topení atd. Jeho velkodušnost nám umožňuje založiti tento podnik na novém a snaživém úsilí. To, oč se snažíme, není pouhou politickou propagací. Socialismus, jak vidíme, nebojuje jen za chléb, ale i za krásu. Snaží se rozřešiti hospodářskou životní otázku tak, aby i duševní, estetická a spirituální stránka měla nějaké vyhlídky.
>
> Nedělní večerní schůze lidu v divadle na Strandu byly zřízeny, aby odpovídaly neuspokojené touze po kráse a aby ukázaly cestu k civilisaci, kde bude pro všechny dosti chleba i krásy.«

Nejzajímavější programy byly uspořádány, a tento nový podnik, který si právem zasluhuje svého úspěchu, získal podporu a povzbuzení divadelních, hudebních a uměleckých kruhů.

První kočovné divadlo pomocné Ligy umění, které prokázalo tak úspěšné snahy o osvícení a rozšíření obzoru vesnických obyvatel severní Anglie, zřídilo teď druhou podobnou společnost. Tato, vybavená deseti herci, orchestrem, dekoracemi a repertoarem anglických her, lidovými tanci — které nyní pozoruhodně oživují — a zpěvy, podnikla svou první cestu na začátku nového roku.

O prvních představeních se nedávno vyjádřila tajemnice Ligy slečna Anita Berry: »Tento úspěch kočovného divadla, které začalo několik profesionálních herců před pěti léty ve vypůjčeném vozíku se jměním 25 liber, jest jedním z nejdůležitějších úkazů v anglickém divadelním světě. Možná, že jest kolébkou nového anglického uměleckého divadla. Jest možno, připojila plna naději — »že, máme-li dvě cestující společnosti, zřídíme si stálý hlavní stan v Londýně, malé vlastní umělecké divadlo, a že bude asi někde ve východní čtvrti města«.

»Velký šedý vůz« prvního kočovného divadla jest dnes známým zjevem nejen na severu Anglie, ale i ve Skotsku.

Jeho výsledky jsou dobré: navštívilo 550 míst, aby potěšilo tamní obyvatele, a projelo již 12.000 mil.

Jedním z jeho nejvěrnějších oceňovatelů jest Thomas Hardy, který prohlásil o tom divadle, že »přivedlo dramatické umění ke dveřím lidu«. Jest to jistě pozoruhodný a cenný hold od tak ctěného spisovatele.

*

Obchodní příručí a úředníci se stali členy »Městských domácích herců«, a se společností herců ve stáří »někteří asi dvacet, jiní i 4½ roků«, uspořádali nedávno představení »Elvy z říše vil« od lady! Margaret Sackville v jednom z londýnských divadel.

Jejich představení bylo tak úspěšné, že prý mnozí z hlavních představitelů hry dostali nabídky od londýnských divadelních ředitelů, aby opustili své zaměstnání u pultu a v kanceláři a věnovali se studiu dalších rolí.

Odmítli prý jednomyslně tuto nabídku, neboť »chtěli zprvu slyšeti, co si londýnské obecenstvo myslí o jejich prvním divadelně výchovném pokusu.«

*

Divadlo »Old Vic«. Musím se zmíniti, třeba jen krátce, o tomto divadle pro lid, s velmi nízkými cenami, které se tak proslavilo a právem došlo úspěchu — »Old Vic« v ulici Waterloo v Londýně. Bylo založeno před několika léty slečnou Emily Conus, jedním z ženských průkopníků, a pokračuje ve svém prospěšném díle pod neúnavným vedením její vnučky slečny Lilian Baylis.

Na podporu tohoto divadla a na zajištění stálého důkladného základu pro ně uspořádal »Kruh divadla Old Vic« tanec a němohru v královském zahradnickém sále ve Westminstru za pomoci nadačního fondu.

Předvádění Shakespearových her a operní představení jsou hlavním dílem tohoto lidového divadla, a členové obou společností se toho večera sešli a veselili za přítomnosti slečny Baylis, která se vrátila z cesty do jižní Afriky. Musím připomenouti, že v divadle »Old Vic« se občas předvádějí mnohé ze starých anglických her — s dokonalým uměním a pochopením; například Sheridanova »Škola pomluv« a »Soupeři« a Goldsmithovy »Stupně k vítězství«.

*

Tyto pečlivě sestavené článečky, nemusíte čísti, nechcete-li. Nejsou to právě organisace, zřízené Stranou práce, ale jsou zařízeny pro lid.

Knihy redakci zaslané.

Slovanský přehled (1914—1824). (K šedesátým narozeninám Adolfa Černého.) Uspořádali A. Frinta a F. Tichý. Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského. Nákladem »Orbisu«. Stran 408.

A. Lubarov: Písně o zhořklém milování. (Básně.) Nákladem autorovým. V komisi St. Kočího v Brně. Stran 30.

A. Lubarov: Zapadlý svět. (Básně.) Nákladem autorovým. v komisi St. Kočího v Brně. Stran 70.

E. Reclus: Náboženský vývoj lidstva. 3. díl. Padesátý sedmý díl poučné a zábavné knihovny »Země a lidé«. Nákladem České Grafické Unie. Stran 130. Za Kč 10.—.

Pierre Mac Orlan: Černoch Leonhard a mistr Jan Mullin. Přeložil J. J. Paulík. Ilustroval Vl. Rada. Nákladem F. Svobody, Nusle. Stran 86.

Dr. Vlastimil Matula: Einsteinova theorie relativity. (S 13 obrazy.) Lidové osvětové knihovny č. 32. Nákladem F. Svobody, Nusle. Stran 130. Cena Kč 9.—.

F. A. Springer: Úsměvy. (Básně.) V 500 výtiscích vydal F. Svoboda, Nusle. 6. svazek knihovny »Mladí autoři«. Stran 34.